

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD
INSTITUT MEZINÁRODNÍCH STUDIÍ

ZÁHŘEBSKÝ ARCIBISKUP ALOJZIJE STEPINAC
A JEHO VZTAH K USTAŠOVSKÉMU A
KOMUNISTICKÉMU REŽIMU

(Bakalářská práce)

Autor: Lenka Kopřivová

Vedoucí: PhDr. Miroslav Šesták, Csc.

Školní rok: 2005/2006

Tímto prohlašuji, že předkládanou práci jsem vypracovala sama a uvedla veškerou literaturu, kterou jsem při tom použila.

V Jevišovce 4.5.2006

Lenka Kopřivová

Ráda bych poděkovala panu doktoru Šestákovi za vstřícnost a velmi cenné připomínky k mé práci.

Ráda bych též poděkovala svému nejbližšímu okolí, neboť bez jeho přístupu by práce určitě nevznikla.

1. OBSAH

1	OBSAH	1
2	ÚVOD	2
3	ALOJZIJE STEPINAC A ŽIVOT V MEZIVÁLEČNÉ JUGOSLÁVII DO VYPUKNUTÍ DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY	6
4	DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA A JUGOSLÁVIE	
4.1	Vypuknutí války v Jugoslávii a vznik Nezávislého chorvatského státu	10
4.2	Ustašovská ideologie	12
4.3	Opatření ustašovského režimu postihující nechorvatská etnika	14
4.4	STEPINAC A NDH	
4.1.1	Postoj arcibiskupa Stepinace ke vzniku nového státu	16
4.1.2	Stepinac a jeho stanovisko k opatřením postihujícím židy	19
4.1.3	Stepinac a jeho stanovisko k opatřením postihujícím Srby	21
4.1.4	Otázka konverzí	23
4.1.5	Stepinacova kázání a vývoj jeho vztahu k režimu NDH po roce 1942	26
4.5	Osvobozování jugoslávského území partyzány, vztah katolické církve a Stepinace k nim a ke komunistické ideologii	29
5	ŽIVOT V SOCIALISTICKÉ JUGOSLÁVII	
5.1	První kontakty arcibiskupa Stepinace s nastupujícím komunistickým režimem	33
5.2	Opatření nové vlády, která se nějakým způsobem dotkla života církve, a Stepinacova reakce na ně	35
5.3	Biskupská konference v září 1945 a rapidní zhoršení vztahů mezi státem a církví	37
5.4	SOUDNÍ PROCES S ARCIBISKUPEM STEPINACEM	41
4.1.1	Vývoj směřující k obvinění Stepinace	
4.1.2	Průběh soudního procesu a rozsudek	43
5.5	Vývoj vztahu katolická církev – jugoslávský stát od Stepinacova uvěznění do jeho smrti	47
6	SRBSKÝ POHLED NA STEPINACE	50
7	ZÁVĚR	53
8	RESUMÉ	56
9	PŘÍLOHY	
9.1	Výběr ze Stepinacových kázání	58
9.2	Pastýřský list ze zářijové biskupské konference 1945	75
9.3	Obžaloba vznesená proti Stepinacovi	77
9.4	Obrazová příloha	79

2. ÚVOD

Ve své bakalářské práci se zabývám postavou záhřebského arcibiskupa a pozdějšího chorvatského kardinála Alojzije Stepinace. Důvodů, proč jsem si zvolila právě toto téma, je několik. Zprvu, i když on sám není u nás příliš známý, sehrál výraznou roli v moderních dějinách chorvatského národa a dějinách jižních Slovanů vůbec. Do čela chorvatské katolické církve se postavil v roce 1937 a setrval v něm až do své smrti v roce 1960. To tedy znamená, že byl jejím nejvyšším představitelem jak v době druhé světové války, kdy vznikl Nezávislý chorvatský stát, tak po jejím skončení, kdy se v obnovené Jugoslávii dostali k moci komunisté. Zabývat se čelným představitelem chorvatské katolické církve, instituce, která hrála v dějinách chorvatského národa velice výraznou roli, v tomto období tedy znamená, zkoumat její vztah k ustašovskému a komunistickému režimu.

Arcibiskup Stepinac však činí námět ještě zajímavějším. Je to postava kontroverzní, vyvolávající škálu emocí - od naprostého odmítnutí až po nekritické zbožňování. Pestrost je dána zejména různorodým hodnocením jeho chování za druhé světové války: ať už se jednalo o Stepinacův vztah k nezávislému chorvatskému státu, o vztah, který choval k tamějšímu režimu, nebo o jeho aktivitu (pasivitu?) v souvislosti s násilným řešením národnostní a rasové otázky, prováděným ustašovským režimem. Vzhledem k tomu, že po skončení války se moci v Jugoslávii ujali komunisté, byla následná diskuse o roli katolické církve a jejího primase v NDH velice ztížena. Vzápětí komunistická strana dokonce přejala některé motivy z této diskuse do své kampaně za marginalizaci náboženského života v socialistickém státě. Stepinac zastával silně antikomunistické smýšlení a (snad i proto) se jeho případ dostal roku 1946 před jugoslávský soud. V procesu, zinscenovaném podle typického, komunisty užívaného scénáře a bedlivě sledovaném Západem, byl označen za

válečného zločince a odsouzen. Tím ale debaty, které vyvolává, neutichly. Pokračovaly nadále a zintenzivnily se zejména v devadesátých letech minulého století v souvislosti s jeho blahořečením. Jako v poválečném období, stejně bouřlivé jsou i nyní, téma je aktuální nadále.

Aspekty, které mě na Stepinacově osobě zaujaly a kterým bych se ráda věnovala i ve své práci, jsou následující: Jaký vztah vlastně Stepinac choval k Nezávislému chorvatskému státu? A jaký k režimu, který v něm vládl? Je vůbec možno činit mezi těmito subjekty rozdíly? Doznával Stepinacův vztah postupem času nějakých změn? Jak se Stepinac stavěl k excesům vůči srbskému, židovskému etniku? Zasahoval nějak v jejich prospěch? A bylo to, co dělal, dostačující, nebo už z pozice, kterou zastával, měl morální odpovědnost postavit se vůči režimu razantněji? Proč byl vzájemný poměr mezi Stepinacem a komunistickým režimem tak napjatý? Byl jeho proces v roce 1946 nevyhnutelný? Co k němu vedlo? Jak je Stepinac hodnocen v dnešní době?

Vzhledem ke kontroverznosti tématu se dá očekávat, že literatura k němu se vztahující bude též ve svých názorech velice pestrá. Zásadní problém, před kterým jsem ovšem stála, byl způsob, jak si ji opatřit. Jediný relevantnější materiál v češtině, který se mi podařilo najít, bylo samizdatové vydání zprávy o soudním řízení se Stepinacem. Vycházela jsem tedy zejména z literatury obstarané v zahraničí, většinou z fondů univerzitní knihovny ve Vídni. Ve Vídni jsem též navštívila Dokumentační středisko Simona Wiesenthala, kde jsem se setkala s velice vstřícným postojem. Zjistila jsem, že Wiesenthal se o Stepinace velmi zajímal, avšak žádné jeho konkrétní vyjádření na Stepinacovu adresu se mi nepodařilo najít.

Zdroje, které jsem při psaní této práce používala, bych zařadila do několika skupin. Kategorizace není složitá, prokatolický autor píše o Stepinacovi v jiném tónu než např. srbští autoři, s nimiž jsem měla možnost se seznámit. Za nejdůležitější knihu prezentující Stepinace z katolické strany

považují Stepinacův životopis napsaný Alexandrem Benigarem roku 1974. Tato kniha mimo jiné předkládá mnohá ze Stepinacových kázání a v podstatě se dá říci, že velká většina ostatních katolicky orientovaných autorů z ní vychází, jmenujme například Ernsta Bauera a jeho knihu *Aloisius Kardinal Stepinac* nebo Annemarie Grünfelder a její *Beitrage zur Biografie von Kardinal Stepinac*.

Od literatury psané prosrbskými autory se dá očekávat, že bude prezentovat na Stepinace jiný názor. Bohužel, jestli se u nás (a v rakouských knihovnách) prochorvatská literatura shání obtížně, pro tu prosrbskou to platí dvojnásobně. Postavou arcibiskupa Stepinace se hodně zaobírají autoři píšící obecně o Holokaustu v Jugoslávii, proto se informace o něm (a stanoviska k němu) dala najít např. v knize Milana Bulajiće *Jasenovac Jewish-Serbian Holocaust*. Mnoho zajímavých poznatků se dá najít i na internetu, ze stránek zaujímajících vůči Stepinacovi velice kritické stanovisko bych jmenovala zejména www.pavelicpapers.com.

Otázky spojené se Stepinacem řešili i mnozí levicově orientovaní autoři. Jedním z nejvýznamnějších zpracování dané problematiky je *Magnum crimen* od Viktora Novaka, které mi bohužel zůstalo nedostupné. Jistou náhradou mi tedy byla kniha Vladimira Dedijera *Jasenovac – das jugoslawische Auschwitz und der Vatikan*. Postoj jugoslávského vedení popisuje spisek *The Case of Archbishop Stepinac*, který byl vydán na popud jugoslávské vlády v roce 1947 ve Spojených státech amerických. Jeho účelem bylo „vysvětlit“ společnosti Západu okolnosti týkající se Stepinacova případu.

Z autorů, kteří nebyli osobně zainteresováni ani v řadách chorvatských, ani srbských, ani komunistických, bych vyzdvihla německého autora Klause Buchenaua a jeho obsáhlou publikaci z roku 2005 *Orthodoxie und Katholizismus in Jugoslawien 1945 – 1991*, a zejména americkou autorku Stellu Alexander. Ta se zaobírala ve svých pracích jak postavením všech církví a náboženských společností v poválečné Jugoslávii (*Church and State in*

Yugoslavia since 1945), tak i přímo postavou arcibiskupa Stepinace (*The Triple Myth*). Současně bývají její práce pokládány za jedny z nejlepších v dané oblasti a jsou hojně citovány mnohými autory.

Hodnocení poválečného vývoje v Jugoslávii velice zajímavě zpracoval ve své práci *Kommunistische Abrechnung mit Kriegsverbrechern, Kollaborateuren, "Volksfeinden" und "Verrätern" in Jugoslawien während des Zweiten Weltkriegs und unmittelbar danach* Michael Portmann. Podobným tématem se zabývá i Nada Kisić-Kolanović ve své stati *Vrijeme političke represije: „veliki sudski procesi“ u Hrvatskoj 1945. – 1948.*

Informace týkající se náboženského života v poválečné Jugoslávii bylo možno nalézt v publikacích jako např. *Kleine Geschichte der Religionen in Jugoslawien, Kirche und Staat in Bulgarien und Jugoslawien (Gesetze und Verordnungen), Kirche und Katholizismus seit 1945.*

Při vypracovávání tématu jsem měla k dispozici více prochorvatské a prokatolické literatury, proto jsem se rozhodla do práce zařadit i jednu kapitolu prezentující ryze srbské (a vůči Stepinacovi velice kritické) stanovisko.

Vzhledem k tomu, že u nás nikdy žádné obsáhlejší dílo týkající se Stepinace nevzniklo, bylo účelem mé práce alespoň trochu tuto velice významnou postavu moderních dějin chorvatského národa českému prostředí představit.

3. ALOJZIJE STEPINAC A ŽIVOT V JUGOSLÁVII DO VYPUKNUTÍ DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY

Alojzije Stepinac se narodil 8. července 1898 v rolnické rodině v Krašiči. Po absolvování záhřebského gymnázia v roce 1916 narukoval do rakousko-uherské armády na italskou frontu. Ani po rozpadu monarchie pro něj válka ještě neskončila, připojil se dobrovolně k jihoslovanské legii na soluňské frontě. Toto je celkem zajímavý a poměrně důležitý fakt, můžeme se totiž domnívat, že záhřebským arcibiskupem se později stal právě díky své vojenské kariéře (viz níže).

Po návratu domů studoval nějaký čas na Agronomické fakultě v Záhřebu zemědělství, studií však zanechal. Univerzitní studia znovu obnovil v roce 1924, tentokrát na římské koleji Germanicum, kde se začal připravovat na kněžskou dráhu. Na kněze byl vysvěcen v roce 1930. Ač Stepinac předpokládal, že mu bude přidělena nějaká farnost, kde bude v poklidu pracovat mezi vesničany, nestalo se tak - tehdejší záhřebský arcibiskup Antun Bauer si jej vybral jako sekretáře a Stepinac tedy nastoupil do arcibiskupského paláce, kde zastával úřad ceremoniáře.

Jeho nejvýznamnější aktivity v této době souvisí s kritickou sociální situací, která v Jugoslávii panovala a byla dána světovou hospodářskou krizí. V roce 1931 Stepinac spoluzakládal Charitu v záhřebské arcidiecézi a poté se velice výrazně podílel na jejím chodu.

Krátce po Stepinacově nástupu do arcibiskupského paláce vyvstala také potřeba poohlédnout se po nástupci stávajícího arcibiskupa Bauera, jehož zdravotní problémy se zhoršovaly. Myšlenka určit jeho následovníka byla aktuální: podle stávajících dohod regulujících vztah církve a jugoslávského státu byl nutný souhlas panovníka se jménem nového arcibiskupa - a daly se tedy očekávat komplikace. Navíc, pokud by byl arcibiskupský úřad neobsazen, část z jeho pravomocí měla přejít do rukou krále, čemuž se snažili církevní představitelé předejít.

Prvotní motiv, proč právě Stepinac by se měl stát arcibiskupským

koadjutorem, byla bezesporu jeho zkušenost s armádou - dalo se očekávat, že král Alexandr nebude proti jeho nástupu něco namítat. Co však představovalo překážku, byl jeho velmi nízký věk a velmi krátká doba od vysvěcení na kněze. Jak se ale ukázalo, nebyla to překážka nepřekonatelná - Vatikán mohl udělit v této souvislosti dispens a Vatikán jej také udělil. Bezesporu na to mělo vliv Stepinacovo studium v Římě a pověst, kterou si tam získal. Samotný Stepinac byl průběhem událostí zaskočen a novou úlohou, která mu byla přiřčena, moc nadšen nebyl. Tak jak tak, koncem května 1934 mu přišel telegram z Vatikánu, že je jmenován biskupem nikopským a koadjutorem záhřebského arcibiskupa s nástupnickým právem. Povinností biskupů, kterou ukládaly tehdy platné dohody mezi církví a státem, bylo složit přísahu věrnosti státu - i Stepinac to tedy učinil. Později, když byl souzen, bylo jedním z bodů obžaloby porušení této přísahy: tak byl interpretován jeho kladný postoj k nově vzniklé NDH v době, kdy jugoslávská armáda ještě nekapitulovala.

Stěžejní osou této práce je popis situace za druhé světové války a po ní, považují však za důležité udělat krátký exkurz do poměrů panujících v Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (od 1929 Království Jugoslávie). Tento stát byl vybudován na bázi teorie o trojjediném národu Srbů, Chorvatů a Slovinců. Fakticky to byl unitární stát, v němž hráli dominantní roli Srbové, což se setkávalo s nepřátelskou odezvou zejména ze strany Chorvatů. Chorvaté nebyli ve společném státě spokojeni. Celé období existence meziválečné Jugoslávie je tedy poznamenáno vzájemným zápasem o uspořádání státu, který vyvrcholil v srpnu roku 1939 vznikem Chorvatské bánoviny¹. Tento krok však přišel příliš pozdě.

Zápas o podobu státu se odrazil i ve vztahu mezi církvemi, které tyto národy reprezentovaly: zatímco srbská pravoslavná církev byla spjata s národem, jenž měl v Jugoslávii hlavní slovo, katolická církev (v Chorvatsku) byla propojena s národem, jenž o své místo ve společném státě více (ale dlouhou dobu spíš méně)

¹ Chorvatská bánovina vznikla na podkladě dohody mezi jugoslávským ministerským předsedou Cvetkovićem a předsedou Chorvatské selské strany Mačekem. Jednalo se o autonomní chorvatskou teritoriální jednotku v rámci Království Jugoslávie.

úspěšně bojoval. Tato perioda tedy mezi Chorvaty (a to včetně představitelů katolické církve) vnesla značné rozčarování a deziluzi ze života ve společném státě.

Velmi výrazným problémem byla otázka konkordátu mezi jugoslávským státem a Vatikánem. Ten byl řešen velice dlouhou dobu, od roku 1922, a až v roce 1936 se jednalo o jeho ratifikaci. Ratifikován nicméně nebyl, na čemž měl velký podíl i postoj pravoslavné církve: ta jej totiž interpretovala tak, že díky němu by získala katolická církev obrovská privilegia, čímž by byla porušena ústavou deklarovaná rovnoprávnost náboženství. Ač se nedá říct, že by všichni katoličtí představitelé s obsahem a formou konkordátu souhlasili, přeci jen způsob, jakým byl odmítnut, je jen posílil v averzi vůči „byzantskému světu.“

Zpět ke Stepinacovi. Co bylo náplní jeho práce v této době? Nejprve je asi nutné uvést, že Stepinac byl v otázkách morálky velice náročný a tím pádem i kritický vůči tehdejší jugoslávské společnosti. Vadil mu rozšiřující se liberalismus a sekularismus, obavy měl ze svobodného zednářství a bolševismu, a proti všem těmto „nešvarům“ se rozhodl bojovat. Většinu svých aktivit tedy směřoval tímto směrem. Při obrodě jugoslávské společnosti za pomoci evangelia mu měla pomoci i Katolická akce², laické hnutí, které se však samo nacházelo ve velmi vážných existenčních problémech - Stepinac se zasloužil o jeho jistou konsolidaci. Dalším prostředkem se mu k tomu měl stát katolický tisk, jenž by společnost podvázal a nabídl ji katolickou alternativu ať už ke krajně pravicovým nebo levicovým ideovým proudům.

Již v této meziválečné době dával Stepinac jasně najevo svůj negativní postoj vůči komunismu a jeho ideám. Na druhou stranu ale zveřejňoval i své

² Katolická akce byla jedním z laických katolických hnutí, jejichž cílem byla duchovní obnova společnosti a veřejného života na základě křesťanského učení. Na rozdíl od jiných hnutí (na území Jugoslávie se jednalo o Domagojce, križarstvo) spolupracovala s církevní hierarchií. Odvolávala se na encykliku Pia XI. Ubi arcano Dei z roku 1922 a vznikla v roce 1930. Srov. *Enciklopedija Jugoslavije*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1980 -.

znepokojení nad vzrůstajícím vlivem Adolfa Hitlera.³ S důsledky Hitlerovy politiky měl koneckonců dostatek příležitosti seznámit se prostřednictvím uprchlíků, kteří do Jugoslávie z nacistického Německa proudili - v roce 1937 pomáhal založit Výbor na pomoc uprchlíkům a stal se jeho předsedou.⁴

V prosinci 1937 zemřel dosavadní záhřebský arcibiskup Dr. Antun Bauer a Stepinac se stává jeho nástupcem. Události rychle spějí k vypuknutí druhé světové války.

³ Alexander, Stella: *Triple Myth: A life of Archbishop Alojzije Stepinac*. New York: Columbia University Press, 1987, str. 52 – 53.

⁴ Benigar, Aleksa: *Stepinac, Hrvatski kardinal*. Rim: Ziral, Zajednica Izdanja Ranjeni Labud, 1974, str. 394-396.

4. DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA A JUGOSLÁVIE

4.1 Vypuknutí války v Jugoslávii a vznik Nezávislého chorvatského státu

Dne 25. března 1941 podlehla jugoslávská vláda vedená Dragišou Cvetkovičem německému nátlaku a podepsala přistoupení země k Paktu tří. Tento krok ovšem vyvolal v samotné Jugoslávii četné protesty: konaly se demonstrace v Kragujevac, Bělehradě, Lublani, ve Splitu a dalších městech,⁵ vzdmula se masivní vlna odporu zejména ze strany srbské pravoslavné církve. V noci z 26. na 27. března pak provedli mladí, probritsky orientovaní důstojníci vojenský převrat, jehož výsledkem byla změna ve vedení státu: regenta Pavla nahradil následník trůnu Petar II., Dragišu Cvetkoviče v čele vlády Dušan Simović. Byla vytvořena široká koalice, místopředsedou se stal (po dlouhém váhání) Vladko Maček⁶ a jeho Chorvatská selská strana měla v kabinetě pět křesel.⁷

Náhlá změna v Jugoslávii nepřišla vhod Adolfu Hitlerovi. Zkomplikovala jeho plány, a proto se rozhodl situaci si pojistit a na Jugoslávii vojensky zaútočit. O zásahu proti Bělehradu bylo rozhodnuto poměrně záhy, Hitler ale váhal, co udělat s Chorvatskem. Možností se nabízelo několik, existovala dokonce varianta, že by Chorvatsko bylo připojeno k Maďarsku, ta se však neuplatnila.⁸ Německo by nejraději uvítalo, kdyby se ke spolupráci podařilo získat Mačeka a jeho selskou stranu, neboť se jednalo o hnutí mající širokou podporu chorvatského

⁵ Goldstein, Ivo: *Hrvatska povijest*. Zagreb: Novi Liber, 2003, str. 267.

⁶ **Vladko Maček** (1879 – 1964), chorvatský politik. Od roku 1928 předseda Chorvatské selské strany, v roce 1939 měl velký podíl na vzniku Chorvatské bánoviny. Následně jeho strana vstoupila do centrální jugoslávské vlády a Maček sám se stal místopředsedou. Po vypuknutí války odmítl německou nabídku, aby stanul v čele nového nezávislého chorvatského státu, nepřipojil se ani k londýnské exilové vládě. Válečná léta strávil v Chorvatsku, bedlivě kontrolován ustašovským režimem. Po skončení války doufal v to, že jeho straně se podaří znovu se za pomoci Západu ujmout vlády, k tomu však nedošlo. Spolupráci s komunistickou stranou odmítl a ještě v roce 1945 emigroval. Zemřel ve Washingtonu.

⁷ Goldstein, Ivo: *Hrvatska povijest*, str. 268.

⁸ Hory, Ladislaus - Broszat, Martin: *Der kroatische Ustascha-Staat 1941-1945*. Stuttgart: Deutsche Verlags Anstalt, 1964, str. 42.

obyvatelstva. Maček také poměrně dlouho s nacisty vyjednával,⁹ nakonec si však Němci našli (na doporučení Mussoliniho) nového spojence - Ante Paveliće¹⁰ a jeho hnutí.

6. dubna 1941 zaútočila německá vojska na Bělehrad. Jugoslávská armáda sice bojovala až do 17. dubna, kdy byla podepsána kapitulace, ale v záhřebském rozhlasu zazněl už 10. dubna projev přečtený Slavko Kvaterníkem¹¹, vyhláškující vznik Nezávislého chorvatského státu. Kvaterník využil blížících se velikonočních svátků a přirovnal vzkříšení Krista ke vzkříšení chorvatského národa, které bylo umožněno nejen díky Boží pomoci, ale i díky vůli spojenců Chorvatska a „velikému úsilí našeho vůdce dr. Ante Paveliće a ustašovského hnutí jak v cizině, tak v tuzemsku.“¹² Vladko Maček, reprezentant nejširší chorvatské veřejnosti, ještě 10. dubna vyzval chorvatský národ, aby se podrobil nové vládě a spolupracoval s ní.¹³

Většina chorvatského národa přivítala vznik vlastního státu s radostí. Radost byla o to větší, že do nového státu byla začleněna i Bosna a Hercegovina. Už méně radosti přinášel fakt, že v NDH měli od počátku velký vliv Němci a Italové, a obrovské rozčarování přišlo ve chvíli, kdy byly 18.května 1941

⁹ Srov. Hory: *Der kroatische Ustascha-Staat*, str. 43-49.

¹⁰ **Ante Pavelić** (1889 – 1959), chorvatský fašistický politik. Vzděláním právník, člen Chorvatské strany práva. Po nastolení královské diktatury v roce 1929 emigroval a v Itálii a Maďarsku spoluzakládal ustašovské hnutí a podílel se na jeho formování. V roce 1934 se toto hnutí zapojilo do atentátu na jugoslávského krále Alexandra I. Do své vlasti se vrátil v dubnu 1941, kdy se stal vůdcem (poglavnikem) nově vzniklé NDH. V rámci této funkce byl přímo zodpovědný za teror, který byl prováděn vůči nepohodlným osobám – Srbům, židům, Cikánům, odpůrcům režimu. Po roce 1945 se mu podařilo uprchnout a za pomoci některých představitelů katolické církve se dostal do Argentiny. V roce 1957 na něj byl podniknut atentát, který sice přežil, ale vlivem jím způsobených komplikací v roce 1959 v Madridu zemřel.

¹¹ **Slavko Kvaterník** (1878 – 1947), čelný představitel ustašovského hnutí a NDH. Vojenská služba v rakousko-uherské armádě, otec Eugena Dido Kvaterníka. V meziválečné době aktivní v rámci Chorvatské strany práva a ustašovského hnutí. 10.dubna 1941 vyhlásil vznik NDH a podílel se na formování jeho ozbrojených složek. Kvůli rozporům s poglavnikem ustupuje roku 1942 do pozadí. Roku 1947 popraven.

¹² Goldstein, Ivo: *Hrvatska povijest*, str. 270.

¹³ Mačekův vztah k novému režimu se ovšem jako kladný hodnotit nedá. Poměrně krátce po své prohlášení se uchýlil k pasivní rezistenci, později dokonce strávil nějakou dobu v koncentračním táboře Jasenovac.

podepsány Římské dohody o hranici mezi Itálií a chorvatským státem. Díky těmto dohodám získala Itálie celou Dalmácii, velkou část Přímoří a část území Gorski kotar. Plocha tohoto území nebyla příliš velká - jednalo se o 5 400 km², jeho význam byl především hospodářský a strategický. Navíc z 380 000 místních obyvatel 280 000 představovali Chorvaté, Italů zde žilo jen asi 5 000.¹⁴

Celkově žilo v hranicích nového státu 6 milionů obyvatel, z toho 3 miliony tvořili katoličtí Chorvaté, 2 miliony pravoslavní Srbové, půl milionu bosenských muslimů, 140 tisíc Němců, 70 tisíc Maďarů, 40 tisíc židů, dále na 150 tisíc příslušníků jiných národností (Slovinci, Češi, Slováci, Ukrajinci...¹⁵). Z těchto čísel vyplývá, že i kdyby Paveliće podporovali všichni Chorvaté, stejně to vždy bude maximálně polovina všech obyvatel státu. A ani u Chorvatů nebyla jeho obliba jednoznačná. Je sice pravda, že v květnu 1941 čítalo ustašovské hnutí 100 tisíc členů¹⁶, počet se značně zvýšil poté, co se ustašovci dostali k moci, ale mnoha Chorvatům vadil fakt, že za vznik vlastního státu by měli být spíše vděční Němcům a Italům, ne hrdinným bojovníkům ustašovcům. Na ty padalo podezření z kolaborace, které jejich pozici (a oblíbenost) mezi chorvatským obyvatelstvem rozhodně neupevnilo.

4.2 Ustašovská ideologie

Ideologický základ ustašovského hnutí byl poprvé načrtnut ve statutu z roku 1929 a dále rozpracován v Zásadách z roku 1933. Podle těchto norem pak ustašovci po získání moci v čtyřicátém prvním roce budovali svůj stát. Charakteristický je pro ně zejména vypjatý nacionalismus - chorvatský národ je svébytným národem, který nemá se Srby nic společného. Jím obývané území obývá už od nepaměti a má na ně historické právo. Stejně tak legitimní je, aby všechny důležité funkce ve vedení státu a národa zastávali pouze ti, kteří jsou chorvatské rasy a chorvatské krve. Chorvatskému národu je vlastní selský původ -

¹⁴ Hory, Ladislaus - Broszat, Martin: *Der kroatische Ustascha-Staat 1941-1945*, str. 67.

¹⁵ Tamtéž, str. 69.

¹⁶ Goldstein, Ivo: *Hrvatska povijest*, str. 271.

proto ten, kdo není selského původu, není z devadesáti procent Chorvatem. Podobné myšlenky se neobjevily v chorvatském prostředí poprvé: už na přelomu devatenáctého a dvacátého století bylo jejich hlasatelkou reakční křídlo Strany práva, vedené Josipem Frankem. Ustašovská ideologie v sobě kombinovala fašismus a nacionální socialismus, tedy italský a německý vzor. Ústředními hesly byl národ, stát a vůdce.¹⁷ Za hlavní nepřátele byli označeni Srbové, mezinárodní svobodné zednářství, židovstvo a komunismus.¹⁸

V ustašovské ideologii hrálo velmi důležitou roli náboženství. Vlastně to asi není až tak překvapivé - měli-li se Chorvaté vůči někomu vymezit, a podmínkami bylo dáno, že v první řadě se musí vymezit zejména vůči Srbům, pak základním rozdílem mezi oběma národy bylo právě náboženství, respektive příslušnost k tomu kterému křesťanskému ritu. Je tedy jasné, že pro Paveliće a jeho stoupence bylo zásadním úkolem snažit se získat podporu představitelů katolické církve - a tak obhájit svou legitimitu. Klaus Buchenau¹⁹ uvádí, že Pavelić se odvolával na katolicismus z čistě politických důvodů, zcela evidentní je dle něj snaha ustašovského režimu církev si zinstrumentalizovat: Katolická církev měla propůjčit novému státu legitimitu a pomoci mu oslabit srbskou menšinu (dva miliony) (mj. např. pokatoličťováním). Důležité také bylo, že katolická církev se v této době stala pilířem chorvatského nacionalismu, obzvláště hercegoviští františkáni a části laického hnutí představovali dobré zázemí pro ustašovské myšlenky.

Muslimové nepředstavovali pro nacionalistické Chorvaty žádný problém. Jednoduše se o nich tvrdilo, že to jsou také Chorvaté, kteří prostě přestoupili na islám. Ve snaze získat jejich podporu (v hranicích NDH jich žilo asi 700 tisíc) byli dokonce představováni jako „výkvět chorvatského národa“.

¹⁷ Goldstein, Ivo: *Hrvatska povijest*, str. 274.

¹⁸ <http://gerda.univie.ac.at/unique/httpd/htdocs/?tid=460>, 9.4.2006

¹⁹ Buchenau, Klaus: *Orthodoxie und Katholizismus in Jugoslawien 1945-1991. Ein serbisch-kroatischer Vergleich*. Wiesbaden: Harrassowitz 2004, str. 6.

4.3 Opatření ustašovského režimu postihující nechorvatská etnika

Události a opatření směřující k eliminaci osob ustašovskému režimu nepohodlných nabraly velice rychlý spád: 17. dubna 1941 sestavil Ante Pavelić první vládní kabinet, v jehož čele stál. Ještě týž den vydal Zákon na ochranu lidu a státu, který sliboval trest smrti každému („velezrádci“), kdo by jakýmkoli způsobem urazil čest chorvatského lidu nebo nějak ohrozil existenci NDH.

30. dubna byly vydány tři rasové zákony, namířené zejména proti židům a cikánům. Jednalo se o Zákon o státním občanství, Zákon o rasové příslušnosti, Zákon o ochraně árijské krve a cti chorvatského lidu. První zákon určoval, kdo může být chorvatským občanem: na rozdíl od státního příslušníka, kterým byl každý, kdo v zemi bydlel, státním občanem mohl být pouze člověk árijského původu, který nijak neodporoval „osvobozeneckému boji chorvatského lidu“ a byl vždy připraven a ochoten věrně sloužit NDH. Druhý zákon definoval, kdo a za jakých podmínek může prohlásit, že je rasově čistého původu.²⁰ Třetí zákon zakazoval sňatky mezi Chorvaty a neáriji.

15.května byl vydán dekret, na jehož základě byla umožněna konfiskace soukromého majetku pro „veřejný zájem“.

Už 18.dubna byl vydán první arizační zákon, 4. června Zákon na ochranu národní a árijské kultury chorvatského lidu, který vyloučil židy ze všech zařízení a povolání souvisejících s kulturním životem. Ve stejný den se stalo povinností pro židy nosit hvězdu, 5.června byly přijaty další dekrety, které nařizovaly nahlášení židovského majetku, zakazovaly židům vykonávat úřednická povolání a pracovat na akademické půdě. Na přelomu září a října stát přistoupil k vyvlastňování židovského majetku bez nároku na náhradu. Ve stejné době se také počalo se shromažďováním židů v táborech a komandech nucených prací.²¹

²⁰ <http://www.pavelicpapers.com/documents/jasenovac/ja0001.html>, 5.3.2006

²¹ Hory, Ladislaus - Broszat, Martin: *Der kroatische Ustascha-Staat 1941-1945*, str. 91-92.

Deportace do koncentračních táborů upravovala zákonná norma z 26. listopadu 1941. Bez obalu bylo řečeno, že posílání do koncentračních a pracovních táborů je preventivním opatřením proti „nežádoucím osobám“, které představují nebezpečí pro chorvatský lid a které by jej mohli jakkoli ohrozit.

Vzniká otázka, jaké bylo postavení Srbů v NDH. V hranicích NDH žily dva miliony Srbů, lidé, od kterých režim rozhodně nemohl očekávat podporu. Když k tomu přičteme ještě dlouhodobý antagonismus mezi Srby a Chorvaty, nepřekvapí, že ustašovci se snažili vyřešit srbskou otázku velmi radikálním způsobem.

Plán, který nastínil Mile Budak²², ustašovský ministr vzdělávání, 22. června 1941, počítal s tím, že jedna třetina Srbů bude vyhnána, jedna třetina pokatoličtěna, jedna třetina fyzicky zlikvidována. I když plán nikdy nebyl konkrétněji propracován, přeci jen do značné míry popisoval politiku státu vůči srbskému obyvatelstvu.

Boj proti němu probíhal v několika rovinách. Co se týče té kulturní, už 25. dubna bylo zakázáno používání cyrilice, pravoslavné církvi bylo bráněno v činnosti, a to jak na poli duchovní péče, kdy řada kostelů byla zničena, pravoslavní kněží byli pozavíráni, tak na poli školském. Kroky, které byly podnikány, měly za úkol co nejvíce eliminovat vliv pravoslavné církve. Potlačení jejího vlivu mělo usnadnit katolické církvi zaujmutí uvolněných pozic a zisk pravoslavných zpět do té „správné“ církevní struktury. Součástí ustašovského programu se totiž stalo i tvrzení, že pravoslavné obyvatelstvo (termín pravoslavné byl nahrazen termínem řecko-orientální) vlastně vůbec nejsou Srbové, ale Chorvaté, kteří „byli donuceni“ v průběhu věků přestoupit na ortodoxní víru; proto

²² **Mile Budak** (1889 – 1945), chorvatský spisovatel a politik. Studoval historii, geografii a právo na záhřebské univerzitě, stal se členem Chorvatské strany práva, pracoval jako úředník a kancelářský Anteho Paveliče. V roce 1932 emigroval a podílel se na činnosti ustašovských výcvikových táborů. V NDH zastával funkci ministra vzdělávání a náboženských záležitostí a působil jako hlavní ideolog ustašovského hnutí. Později se stal ministrem zahraničních věcí a velvyslancem NDH v Chorvatsku. V roce 1945 byl odsouzen k smrti a popraven.

návrat ke katolictví pro ně bude znamenat návrat do lůna církve, ze které vyšli.²³ V praxi se tato politika projevila zejména nuceným pokatoličťováním, takzvaným „překřtíváním“. Tento problém je velice složitý a já bych o něm chtěla více pojednat později, zde ale uvedu, že ustašovský režim rozhodně nezamýšlel, aby byl mezi ovečky katolické církve převeden kdekdo - rozhodně neměl zájem na zachování pravoslavné inteligence. Proto byl přestup tolerován většinou pouze u nevzdělaných lidí, u rolníků.

Tvrzení, že Srbové jsou jen pomýlení Chorvaté, ale ustašovcům nestačilo. Ve svých činech zašli mnohem dále. Další část plánu, kterou nastínil Budak, mluvila o tom, že jedna třetina Srbů bude ze země vyhnána. Přesídlení tak ohromného množství lidí nebyla jednoduchá záležitost a ustašovci si při tom pomáhali všudypřítomným terorem. Je nutno konstatovat, že si nedělali starostí s tím, kterou tu třetinu Srbů mají vysídlit a kterou usmrtit - tisíce Srbů bylo fyzicky zlikvidováno při pokusu o jejich vyhánění.²⁴ Toto počínání nabralo velice rychlé tempo a velice brutální průběh.

4.4 Stepinac a NDH

4.4.1 Postoj arcibiskupa Stepinace ke vzniku nového státu

Stepinac vznik a existenci samostatného chorvatského státu uvítal. O tom není pochyb. Už tento fakt stačí jeho kritikům k tomu, aby jej odsoudili a obvinili z kolaborace s ustašovským režimem. Jeho obhájci naopak poukazují na to, že je nutné rozlišovat mezi vztahem k chorvatskému státu a vztahem k režimu, který v něm panoval.

Jak jsem již uvedla, jugoslávská armáda bojovala až do 17. dubna 1941.

²³ Hory, Ladislaus - Broszat, Martin: *Der kroatische Ustascha-Staat 1941-1945*, str. 94.

²⁴ Diskuse o počtu obětí v Jugoslávii jsou shrnuty např. v Tejchman, Miroslav – Hradečný, Pavel – Šesták, Miroslav: *Historické souvislosti rozpadu Jugoslávie*. Praha: Historický ústav AV ČR, 1996, str. 99. Na základě rozboru demografického vývoje Jugoslávie si měla druhá světová válka vyžádat na celém jejím území 1 027 000 obětí, z toho 530 000 pravoslavného vyznání.

NDH byla vyhlášena 10. dubna a 12. dubna se Stepinac sešel se Slavko Kvaternikem. Když dorazil Ante Pavelić do Záhřebu, sešel se 16. dubna i s ním. Obě dvě návštěvy tedy proběhly ještě před jugoslávskou kapitulací. Toto je poměrně důležitý fakt, který byl jedním z bodů obžaloby proti Stepinacovi při soudním procesu v roce 1946.

Proč Stepinac vznik chorvatského státu uvítal? Stepinac byl jednak pln deziluzí ze života ve společném jihoslovanském státě. Ten rozhodně nenaplnil jeho očekávání, pro která bojoval v první světové válce. Druhým faktorem mohla být Stepinacova obava z postupující sekularizace jugoslávské společnosti - Stepinac viděl v novém režimu sílu, která by ji mohla zbrzdit. Tomuto problému se budu věnovat později.

Od čeho se záhřebský arcibiskup při vzniku nového státu distancoval, byla jeho těsná provázanost s Německem a Itálií. Stepinac vyjadřoval silné znepokojení nad spojením s Třetí říší pro její sekulárně-rasisticko-pohanskou ideologii.²⁵ O Hitlerově režimu nemohl mít žádné iluze i proto, že s důsledky jeho politiky se seznámil prostřednictvím uprchlíků z Německa, s nimiž od roku 1937 pracoval v rámci Výboru na pomoc uprchlíkům.²⁶ Jeho radost dále kalila ztráta dalmatského pobřeží, čímž ostatně byla šokována naprostá většina chorvatského národa.

Celkově se ale dá říci, že Stepinac byl novým státem, alespoň v této době, nadšen. Projevilo se to jednak tím, že se setkal s Kvaternikem a Pavelićem, ale zejména v oběžníku kněžím, který vydal 28. dubna.²⁷ Z něj číší bezmezná radost z nového chorvatského státu, projevována až nekriticky, bez jakýchkoliv zábran. Stepinac vyzdvihuje lásku k vlastnímu národu, „kterou Bůh vložil do srdce každého člověka“, a proto se „každý musí ze vzniku nového státu radovat.“ Ve svém nadšení dokonce neváhá použít i metaforu, že došlo k „mystickému spojení krve a země.“ Stepinac vyzývá kněze k práci pro nový stát, při níž (aby byl stát

²⁵ Srov. Buchenau, Klaus: *Orthodoxie und Katholizismus in Jugoslawien 1945-1991*, str. 65, Benigar, Aleksa: *Stepinac*, str. 385. Stepinac se měl, krátce po vyhlášení NDH, vyjádřit v jednom osobním rozhovoru: „... svobodné Chorvatsko nemohu očekávat od pohanského Německa. Na prvním místě je svatá víra, ne prvně pohanství a víra pak až. Proto nevěřím, že nám Hitler pomůže k takovému samostatnému Chorvatsku, po němž toužíme.“

²⁶ Benigar, Aleksa: *Stepinac*, str. 394-396.

²⁷ <http://www.pavelicpapers.com/documents/stepinac/as0001.html>, 3.3.2006

postaven na solidních základech) mají být motivováni především láskou k Božím příkazům. Dále konstatuje, že zná lidi, kteří budou nový stát vést, a proto je hluboce přesvědčen, že z jejich strany se dá očekávat porozumění a pomoc. Věří a očekává, že v chorvatském státu bude katolické církvi umožněno v plné svobodě hlásat principy věčné pravdy a spravedlnosti. Vyzývá k modlitbám za Poglavnika, aby zodpovědně vykonával službu k slávě Boží a spáse chorvatského lidu.

Tento dokument byl zveřejněn mimo jiné i v novinách záhřebského arcibiskupství *Katolički list*. Zde byly dále publikovány i *Zásady ustašovského hnutí* - častá výtka na adresu Stepinace zní, že už to, jak se ustašovské hnutí v *Zásadách* prezentovalo, ho mělo vést k opatrnějšímu, rezervovanějšímu postupu, případně měl přímo prohlédnout, jaké nebezpečí mohou ustašovci představovat. Někdy bývá kritika ještě nekompromisnější a stojí si za tím, že otištění podobných textů v jedněch novinách (ještě ke všemu katolických) jednoznačně vyjadřuje Stepinacův pozitivní vztah k režimu a k tomu, co režim páchal.

Později (při soudním procesu a v kampani, která jej doprovázela)²⁸ bylo Stepinacovi právem vyčítáno, že v důsledku tohoto oběžníku mnoho dříve ještě výrazněji politicky neprofilovaných kněží se spolehlo na autoritu svého primase a začalo ustašovský režim aktivněji podporovat.

Nový stát se domáhal uznání ze strany Vatikánu. K tomu nikdy nedošlo de jure - nebylo praxí Vatikánu uznávat státy vzniklé za války ještě před podepsáním mírových smluv, a proto ani k vládě NDH nevyslal svého zástupce. Také své stávající diplomatické styky s exilovou jugoslávskou vládou nepřerušil. De facto však přeci jen k jakémusi uznání došlo - do arcibiskupského paláce v Záhřebu přijel (a do konce války v něm setrval) Msgr. Ramiro Marcone.

Stepinac zjevně přivítal vznik NDH nejen z ryze nacionálních důvodů, ale i proto, že v něm spatřoval příslib státu, který bude fungovat na křesťanských ideách. To je, zdá se, patrné i z oběžníku z 28.dubna. Už v předválečném období Stepinac hodně brojil proti vzrůstajícím sekularizačním a liberálním tendencím v jugoslávské společnosti. Stabilní, pevný stát vybudovaný na národnostním základě

²⁸ *The Case of Archbishop Stepinac*. Washington: Embassy of the Federal Peoples Republic of Yugoslavia, 1947, str.16.

se mu zdál být nejlepší ochranou před bolševismem, liberalismem a svobodným zednářstvím²⁹- jeho největšími nočními můrami.

Prochorvatská a prokatolická literatura zabývající se postavou arcibiskupa Stepinace často uvádí, která opatření nový stát zavedl a která byla „kladná“. Jednalo se zejména o kroky, mající vést k povznesení veřejné morálky, posílení pozice rodinného života a jeho ochrany: bylo zastaveno vydávání „pochybných“ novin, bylo zakázáno žebrání, tuláctví, prostituce, potrat se trestal smrtí. Každý pracující měl zajištěno pracovní místo, školní mládež byla vystavena přísné disciplíně a „zdravému“ způsobu života.³⁰ O nedělích a církevních svátcích byl omezen provoz úřadů.

Mezi další kladně hodnocená opatření patří například vydávání Chorvatské encyklopedie, založení mnoha církevních škol, bohosloveckého institutu v Sarajevu, ale i mešity v Záhřebu, vysušování bažin, regulace řek, stavba dělnických obydlí, vnitřní kolonizace a podobně.

Souběžně s těmito opatřeními ovšem byla vydávána nařízení tvrdě postihující nechorvatské obyvatele NDH - Srby, židy, Cikány, a ohrožující jejich fyzickou existenci.

4.4.2 Stepinac a jeho stanovisko k opatřením postihujícím židy

Stepinac rozhodně nebyl lhostejný k dění v NDH. Své názory ale, zejména v prvním roce trvání NDH, nevyjadřoval veřejně. Na místě je snad znovu připomenout, že veškerá opatření mající za úkol eliminovat nežádoucí osoby byla vydávána s ohromnou rychlostí a s velkou brutalitou. Stepinacovou nejčastější formou protestu v tomto období jsou soukromé dopisy funkcionářům NDH, v nichž vyjadřuje své znepokojení nad stávající situací a požaduje okamžitou nápravu. V této době také Stepinac podle všeho ještě pořád věřil, že nepravosti,

²⁹ Bremer, Thomas: *Kleine Geschichte der Religionen in Jugoslawien*. Freiburg: Herder, 2003, str. 33.

³⁰ Benigar, Aleksa: *Stepinac*, str. 364.

kteří se dějí, se dějí jen tak mimochodem a vysocí představitelé režimu, jmenovitě pohlavník, za nimi nestojí.³¹ Je důležité zdůraznit, že dopisy měly soukromý ráz, a navenek tedy nic nenavrhovalo tomu, že by vysocí představitelé kléru ustašovský režim nepodporovali - naopak. Ať už byly jeho pravomoci jakkoliv omezené a funkce jakkoliv formální, Stepinac byl členem saboru a byl vojenským vikářem.³²

Co se týče osudu židů, objektivně je nutno říci, že Stepinacovi nebyl lhostejný. Objektivně je však také nutno ihned dodat, že v první řadě hájil ty, kteří přestoupili na katolictví. Za ně intervenoval u nejvyšších státních orgánů, poprvé bezprostředně po vydání zákonů na ochranu árijské rasy v dopise ministru vnitra Andriji Artukovićovi³³.

Když bylo 22.května 1941 vydáno nařízení, že všichni židé musí nosit na své ruce stuhu žluté barvy, arcibiskup ještě téhož dne napsal dopis příslušnému ministerstvu, v němž upozorňuje, že ani v Německu nebyly rasové a protizidovské zákony zaváděny s takovou rychlostí a surovostí. Poukazuje na to, že podobná opatření odnímají příslušníkům jiných ras, kteří se, kromě příslušnosti k té či oné rase nebo národu, ničím neprovinili, všechny možnosti důstojně existovat, a nutí je žít v hanbě. Dalším argumentem proti podobným zákonům je pro arcibiskupa to, že oceňovaní jsou vydáváni všanc nezodpovědné mase. Apeluje na ministra, aby bylo při vydávání podobných zákonů dbáno lidské důstojnosti, a znovu se přimlouvá zejména za pokřtěné židy. Zdůrazňuje, že katolíkům židovského původu sám zakáže příslušné označení nosit. V září 1941 nakonec dosáhl toho, že pokřtění židé mohli hvězdu odložit.

³¹ Příkladem takového naivního stanoviska je například dopis Pavelićovi z 21. srpna 1941, týkající se krutého zacházení s „neárijci“ při transportech do koncentračních táborů a v koncentračních táborech samotných. Dopis Stepinac zahajuje poznámkou, že věří, že tyto excesy se dějí bez vědomí pohlavníka, a že tedy cítí povinnost jej o nich informovat.

³² Alexander, Stella. *The Triple Myth*, str. 86-87.

³³ **Andrija Artuković** (1899 – 1988), chorvatský ustašovský politik. Od roku 1941 zastával úřad ministra vnitra a jako takový byl přímo zodpovědný za masakry páchané ustašovci. Po skončení války se mu podařilo uprchnout a přes Irsko a Švýcarsko se dostal do Kalifornie, kde úspěšně vzdoroval vydání do Jugoslávie. K tomu došlo až v polovině 80. let a v roce 1986 jej záhřebský soud odsoudil k trestu smrti. Rozsudek však nebyl z důvodu Artukovićova stáří a nemoci (stařecká demence) vykonán a dotyčný zemřel v jedné ze záhřebských nemocnic v roce 1988.

V souvislosti s bídným postavením těch, kteří se ke katolické církvi dostali konverzí, ať již v dřívější době nebo po vzniku NDH, napsal Stepinac 30.května 1941 dopis vládě, v němž označuje právě katolicismus za faktor, který v průběhu dějin sjednocoval rozdílná etnika v jednotné chorvatské. Konverze spojila židy s národem, mezi nímž žili a pracovali.

Když počalo ve velkém odvádění židů, pokřtěných i nepokřtěných, do táborů, arcibiskup apeloval na to, aby s nimi bylo zacházeno jako s lidmi. Opět se velmi zasazoval zejména za ty, co měli co do činění s katolickou církví: podařilo se mu, že židovští partneři žijící v manželství s árijci byli po celou dobu války relativně chráněni.

4.4.3 Stepinac a jeho stanovisko k opatřením postihujícím Srby

Co se týče Stepinacova vztahu k Srbům, je zjevné, že nebyl pravoslavné církvi nějak zvlášť nakloněn.³⁴ Alespoň v počátečním období existence NDH nepodnikal výraznější kroky proti postupně zaváděným protisrbským opatřením. Že ale neprotestoval přímo proti konkrétním zákonům, nebo nám o tom dosud není nic známo, přeci jen neznamená, že nedělal nic. Je potvrzeno, že intervenoval v řadě konkrétních případů,³⁵ kdy se mu zdálo, že je porušována lidská důstojnost.³⁶

A.Benigar informuje o tom, že hned při vzniku NDH, když se Stepinac dozvěděl o tom, že by měli být postříleni Srbové zajatí v Záhřebu, kontaktoval předsedu vlády a vzkázal mu, že něco podobného se rozhodně neslučuje

³⁴ V den, kdy se Jugoslávie připojila k Paktu tří a kdy se v Bělehradě konaly proti tomuto četné demonstrace, v nichž sehráli významnou roli pravoslavní duchovní, si Stepinac poznačil do svého deníku: „Mezi Chorvaty a Srby jsou nepřekonatelné rozdíly. Schizma je největší kletbou Evropy, skoro větší než protestantismus. Není tu žádná morálka, žádné principy, žádná pravda, žádné právo.“ 17.ledna 1940 si poznačil, že „ideální by bylo, kdyby se i Srbové vrátili k původní víře a uznali Řím jako svou hlavu. Potom by se dalo v této části Evropy konečně vydechnout.“

³⁵ Včetně záhřebského metropolity Dositeje. Ten se o něm v době své internace vyjadřoval, že „Stepinac se zachoval jako vlastní bratr a jemu je nutno děkovat, že záhřebský pravoslavný kostel nebyl zničen ten stejný den, jako tamější synagoga, nýbrž zůstal uchován.“ Viz Buchenau, Klaus: *Orthodoxie und Katholizismus in Jugoslawien*, str. 68.

³⁶ Buchenau, Klaus: *Orthodoxie und Katholizismus in Jugoslawien*, str. 68.

s katolickou morálkou a že nikdy není dovoleno zabít někoho za něco, co nespáchal.³⁷

Když se arcibiskup dozvěděl o masakru v Glině,³⁸ okamžitě napsal Pavelićovi dopis, v němž ho vyzývá, aby učinil vše možné pro to, aby na celém území NDH nebyl zabit jediný Srb, dokud mu nebude prokázána vina, za kterou by si trest smrti zasloužil.

Po zahájení deportací chorvatských Srbů do Srbska v červenci 1941, při nichž se rozhodně nedbalo na nějaké slušné zacházení, protestoval Stepinac (soukromým) dopisem Pavelićovi. Co je ovšem důležité, neprotestoval proti deportacím samotným, ale proti jejich nehumánnímu průběhu.³⁹ Stejně tak neprotestoval primárně proti existenci koncentračních táborů, ale proti katastrofálním podmínkám, které v nich vládly, a požadoval jejich zlepšení⁴⁰. V dopisech, které představitelům v této souvislosti posílal, označuje tábory jako Jasenovac⁴¹ hanebnou ostudou NDH.⁴²

Dochovaly se také dopisy ministru vnitra A. Artukovićovi, v nichž jej žádá, aby bylo okamžitě zastaveno ničení pravoslavných kostelů - v odpovědi Artuković píše, že o ničem takovém neví, že by se to dělo, ale že dal příkaz, aby

³⁷ Benigar, Aleksa: *Stepinac*, str. 403.

³⁸ V kostele v Glině bylo 13.května 1941 brutálně zavražděno více než 2 000 pravoslavných. Tento masakr se stal symbolem srbského utrpení v NDH.

³⁹ Buchenau, Klaus: *Orthodoxie und Katholizismus in Jugoslawien*, str. 68.

⁴⁰ Dne 6.prosince 1941 napsal Stepinac další dopis Pavelićovi, ve kterém upozorňuje, že u příležitosti blížících se vánočních svátků by se všichni dobří lidé měli snažit pomáhat potřebným. V této době obzvláště myslí na věřící v Jasenovaci a Loboru a přál by si, aby i těmto bylo dopřáno útěchy. Žádá Paveliće, aby bylo umožněno knězi, pracovníkovi Charity, navštívit oba zmíněné tábory, setkat se s vězňými, zjistit, jaké mají potřeby, doručit vánoční dary a dát alespoň zprávu jejich blízkým, že jsou živi. V souvislosti s přicházejícími Vánoce arcibiskupa vyhledal i B. Raškovi, sekretář bělehradského ministerstva dopravy a delegát Červeného kříže, aby mohl pravoslavné vězně tábora navštívit pravoslavný posel, který by je nějak utěšil a doručil balíčky. Víme-li něco o poměrech, které v Jasenovaci a podobných táborech vládly, zdá se snaha doručit vánoční dary absurdní. Na druhé straně, právě víme-li něco o situaci vězňů, musíme uznat, že jakákoliv pomoc by jim ohromně pomohla. Srov. Benigar, Aleksa: *Stepinac*, str. 406 – 411.

⁴¹ Jasenovac byl největší koncentrační a vyhlazovací tábor, který za druhé světové války na území Jugoslávie vznikl. Založen byl už v srpnu 1941 a partyzáni jej osvobodili v dubnu 1945. Počet lidských obětí, kteří zde zahynuli, jednalo se zejména o Srby, židy a Romy, se odhaduje až na 600 000 (údaj udává Památník Yad Vashem).

⁴² Benigar, Aleksa: *Stepinac*, str. 418.

do budoucna bylo takovým akcím zabráněno. V dalším dopise Stepinac požaduje, aby nebylo kněžím bráněno při vstupech do tábora, když si jejich přítomnost přejí umírající.⁴³

4.4.4 Otázka konverzí

Asi nejzávažnější částí problematiky vztahů mezi katolickou církví a pravoslavným obyvatelstvem NDH jsou konverze, ve většině případů násilný přechod od pravoslaví ke katolicismu. Někdy zde bývá nesprávně používán termín „překřtívání“. K „překřtívání“ nemohlo docházet už proto, že oba křesťanské rity berou křest jako svátost, která může být udělena pouze jednou.⁴⁴

Pokud chtěl ustašovský režim, aby v Chorvatsku žilo homogenní katolické obyvatelstvo, byly konverze jedním z prostředků, jak toho docílit. Navíc by tím byl i výrazně oslaben srbský nacionalismus, což také mělo svou váhu.

Dle mnohých autorů⁴⁵ byly konverze spíše v režii státu než církve. Je sice pravda, že je vykonávali kněží, ty ale k tomuto účelu vybíral stát, nikoliv církve. Také církevní pravidla, jimiž měly být konverze řízeny, bývala převážena pravidly určenými státem.

Na počátku existence NDH byl proces konvertování ke katolicismu řízen velmi složitými směrnici ještě z doby Rakouska-Uherska. S úmyslem ho zjednodušit vydala vláda zákon, díky němuž stačilo ke konverzi od nynějška pouze písemná žádost příslušným (státním) autoritám a prohlášení, že konvertita splnil veškeré požadavky kladené vírou.⁴⁶ Ve stejný den, 15.května 1941, vydal prohlášení ke konverzím i arcibiskup Stepinac. V oběžníku určeném kněžím jim připomíná všechny kanonické předpisy, které je nutno splnit. Mimo jiné je mezi nimi ten, že konverze musí být dobrovolná, nikdo k ní nesmí být nucen.

Ustašovský režim rozhodně neměl v úmyslu dopustit, aby mohl

⁴³ Benigar, Aleksa: *Stepinac*, str. 409 – 411.

⁴⁴ Bauer, Klaus: *Aloisius Kardinal Stepinac*. Wien: Herold Verlag, 1977, str. 70.

⁴⁵ Např. Buchenau, Benigar, Alexander

⁴⁶ Alexander, Stella: *Church and State in Yugoslavia since 1945*. Cambridge: Cambridge University Press, 1979, str. 26.

konvertovat (a tak mít možnost zachránit si život) kdekdo. Jeho cílem bylo eliminovat pravoslavnou inteligenci - přestoupit ke katolictví tedy mohla pouze nižší vrstva, chudí a nevzdělaní lidé. V žádném případě ne učitelé, popové, obchodníci, bohatí řemeslníci a statkáři a příslušníci inteligence – nebylo-li to v zájmu samotného režimu. Pokud někdo z této skupiny měl úzké styky s katolickou církví, např. manžela katolíka nebo manželku katoličku, potřeboval ke konverzi povolení ministerstva spravedlnosti a náboženských věcí. Co bylo také důležité, když už konverze, mohla být jedině k latinskému obřadu římsko-katolické církve, ne k uniatství.⁴⁷

Není znám přesný počet lidí, kteří konvertovali. Pohybuje se někde mezi 200 až 300 tisíci.⁴⁸ Lidé k ní někdy byli přinuceni ustašovskými jednotkami, tzv. divokými ustašovci, často docházelo k tomu, že byla naráz pokatoličtěna celá vesnice, častá byla i praxe, kdy se pravoslavní rozhodli konvertovat „dobrovolně.“⁴⁹ Pohnutkou těchto lidí byla v první řadě snaha zachránit si život a majetek. Je nutné ale uvést, že ani přestup na katolictví nutně neznamenal, že dotyčný přežije a své vlastnictví si podrží.

Katolická církev tedy najednou získala mnoho oveček. Na jednu stranu ji to jistě mohlo těšit. Považovala se (ostatně stejně jako pravoslavní) za jedinou a pravou církev, ti druzí byli schismatici. Velká část kněží se na konverzích aktivně podílela. Na druhou stranu tu ale byla i ta část duchovních, která k jejich provádění zaujímal rezervovaný až negativní postoj. Důvodů mohlo být několik, za nejvýznamnější považují násilí, které je provázelo, a absolutní nedodržování církevních předpisů, které je měly regulovat.⁵⁰

⁴⁷ Alexander, Stella: *Church and State in Yugoslavia since 1945*, str. 27. Uniaté, řečtí katolíci nebo také římsktí katolíci řeckého obřadu, jsou věřící pravoslavného ritu uznávající autoritu papeže.

⁴⁸ Alexander, Stella: *Church and State in Yugoslavia since 1945*, str. 30, Buchenau, Klaus: *Orthodoxie und Katholizismus in Jugoslawien*, pozn. na str. 71.

⁴⁹ To se dělo zejména v regionech, kde žila pravoslavná menšina obklopena katolickou většinou, ve Slavonii, severní Bosně a Dalmácii. Srov. Hory: *Der kroatische Ustascha-Staat*, str. 95.

⁵⁰ Velkým podporovatelem konverzí a ustašovského hnutí byl sarajevský biskup Šarić, naopak biskup Mišić z Mostaru byl konverzemi a jejich průběhem velice znepokojen, což nejednou vyjádřil v dopisech Stepinacovi. Alexander, Stella: *Church and State in*

Jaký byl postoj arcibiskupa Stepinace? Při soudním procesu v roce 1946 Stepinac často odkazoval na to, že svůj názor na konverze probíhající za dob NDH vyjádřil v pastýřském listu v listopadu 1941 (viz níže). Je jisté, že byl silně zneklidněn průběhem konverzí a rolí, jakou v nich hrál ustašovský režim. Na jedné straně velice zdůrazňoval, že při přechodu ke katolictví by měly být dodržovány všechny s tím související předpisy, na druhou stranu projevil v blíže nedatovaném spisku kněžím z roku 1941 poměrně liberální postoj:

„Když dojdou za vámi lidé židovské nebo pravoslavné víry, kteří se budou nacházet v nebezpečí ohrožení života a budou chtít konvertovat ke katolicismu, přijměte je, abyste zachránili lidské životy. Nechtějte po nich žádné speciální znalosti z věrouky, protože pravoslavní jsou křesťané jako my, a v židovské víře má křesťanstvo své kořeny. Úlohou a povinností křesťana je v první řadě zachránit lidské životy. Až přejde tato zvláštní doba, zůstanou v církvi ti, kteří konvertovali kvůli svému přesvědčení, kdežto ostatní se vrátí po odeznění nebezpečí ke své víře.“⁵¹

Biskupská konference, během níž se otázka konverzí řešila, se sešla ve dnech 16. až 20. listopadu 1941. Jejím výsledkem bylo memorandum zaslané Pavelicovi, nejzávažnější dokument, který chorvatský katolický episkopát k otázce konverzí vydal. Jednak je v něm zdůrazněno, že konverze jsou církevní záležitostí a nikdo jiný do nich nemá právo zasahovat, tedy že pouze církev může regulovat jejich průběh, jednak, spíše opatrně, biskupové vyzývají k dodržování práv pravoslavného obyvatelstva. Opatrně proto, že z nesrovnalostí neviní ustašovský režim jako takový, ale mají za to, že se prohřešují jednotlivci – biskupové dokonce píšou, že oceňují poglavnikovu snahu nastolit v zemi vládu pravdy a pořádku. Zároveň však zmiňují, že cítí potřebu odsoudit všechny spáchané zločiny a za každou cenu bránit úctu k člověku bez ohledu na pohlaví, víru, národnost nebo rasu. V závěru opět vyzývají Pavelice, aby udělal vše pro eliminaci násilí v zemi, pro to, aby v zemi vládla zodpovědná moc.

Yugoslavia since 1945, str. 32, 33.

⁵¹ Alexander, Stella: *The Triple Myth*, str. 85.

Na konferenci byl také založen zvláštní výbor, jenž měl dohlížet na průběh konverzí. Jedním z jeho tří členů byl i Stepinac. Žádný větší praktický význam však neměl.⁵²

Otázka konverzí byla neaktuálnější v roce 1941. V dubnu 1942 přejímá režim jiné prostředky k eliminaci pravoslaví a dochází ke zřízení Chorvatské ortodoxní církve.

4.4.5 Stepinacova kázání a vývoj jeho vztahu k ustašovskému režimu po roce 1942

V prvním roce existence NDH Stepinac nejspíše opravdu věřil, že excesy, které se dějí, se dějí bez pohlavního vědomí. Stepinacovy protesty adresované autoritám NDH byly spíše soukromého charakteru, nicméně osobní intervencí se mu vskutku podařilo zachránit nebo alespoň výrazně zlepšit postavení mnoha pronásledovaných. Asi nejznámějším případem je zhruba 7 000 dětí, většinou šlo o děti pravoslavných, židů nebo partyzánů, které byly umísťovány mezi lety 1942 – 1944 do katolických rodin. Stepinac spolupracoval s Charitou a. v této souvislosti vydal prohlášení, že při výchově dětí se má dbát a brát ohled na to které náboženství, k němuž přináležejí.

S veřejnou kritikou praktik ustašovského režimu Stepinac vystupuje ve svých kázáních od roku 1942. Deziluzi z poměrů vládnoucích v NDH neprožíval pouze on.⁵³ Ustašovský systém byl nucen potýkat se se stále se zmenšujícím počtem (i jen pasivních) sympatizantů. Rostl počet lidí, kteří se rozhodli proti němu bojovat aktivně a přidávali se k partyzánským jednotkám, popř. někteří Srbové k četníkům. Situace byla pro vládu velice vážná, zvláště po vytvoření

⁵² Alexander, Stella: *Church and State in Yugoslavia since 1945*, str. 32.

⁵³ Alexander, Stella: *Triple Myth*, str. 94. Dle zpráv, které měla k dispozici jugoslávská exilová vláda, v polovině roku 1942 neměl Pavelić podporu 75% obyvatel Záhřebu, v září téhož roku za ním dokonce stálo už jen 8% Záhřebanů!

paralelní státní struktury (zasedání AVNOJ⁵⁴) a formování jí podřízené armády.

Od roku 1942 začíná i Stepinac ve svých kázáních veřejně kritizovat stávající poměry v zemi a praktiky ustašovského hnutí. Na druhou stranu nikdy nezpochybnil právo chorvatského národa na vlastní stát - každoročně sloužil v záhřebské katedrále Te Deum při příležitosti oslav jeho vzniku.⁵⁵

Stepinacova kázání mívala velký ohlas mezi širokou chorvatskou veřejností. Velmi častým motivem jsou obecné otázky etiky a morálky, které obzvláště v době války nabývaly na aktuálnosti. Na jednu stranu Stepinac vždy zdůrazňoval povinnost katolíka milovat svou vlast a poctivě pro ni pracovat:

„Etickou povinností katolíka je láska k vlasti. Národ je něco jako širší rodina a katolík musí milovat svou rodinu, své bratry, rodiče, musí tedy milovat i svůj národ.“

Na druhou stranu ovšem i při lásce k vlasti a vlastnímu národu musí člověk dbát na úctu a práva druhých, kteří k jeho národu nepatří.

„Člověk nemá hledat v druhém člověku zvíře, ale člověka, dítě Boží, jako jsme i my sami. Není možné, abychom mluvili o jakémkoli světovém pořádku přicházejícím odkudkoli, nebude-li v něm chráněna důstojnost člověka, nesmrtelná duše, která jde napříč všemi systémy, která se ničím nemůže změnit, která má svá nezcizitelná práva, které ji žádná lidská moc nemůže vzít a ani omezit.“⁵⁶

„Bez pochyby je jedním z největších pochybení naší doby, že hodnota člověka padla na nulu. Už v předchozí válce tento trend začal a postupně se k tomu přidaly ztráty i jiných hodnot. Ale s úpadkem důstojnosti lidské osoby, s úpadkem hodnoty člověka, se nemůže smířit žádný normální lidský mozek. (...) Každý člověk, bez ohledu, jaké je rasy nebo národnosti, bez ohledu, jestli vystudoval univerzitu v kulturním středu Evropy nebo jde lovit jídlo někde v africkém pralese, každý v sobě nosí pečeť Boha Stvořitele a má svá nezcizitelná práva, která mu nesmí uzmout a ani omezit žádná lidská moc.“⁵⁷

⁵⁴ AVNOJ = Antifašističko V(ij)će Narodnog Oslobođenja Jugoslavije, Antifašistický výbor národního osvobození Jugoslávie

⁵⁵ Benigar, Aleksa: *Stepinac*, str. 393. I v roce 1959 si Stepinac stál za tím, že 10.duben byl velkým dnem pro chorvatský národ.

⁵⁶ Benigar, Aleksa: *Stepinac*, str. 438.

⁵⁷ Kázání ze 14.března 1943, viz Benigar, Aleksa: *Stepinac*, str. 439-441.

S tím souvisí i jeho poměrně ostrá vyjádření na adresu ideologií hlásajících nadřazenost jedné rasy nad druhou:

„Zdalipak je národnost největším dobrem člověka? Není. (...) Na konci konců se smrtí zmizí i všechny rasové rozdíly. Při posledním soudu se člověk nebude hájit příslušností k té které rase, ale spravedlivým životem a dobrými skutky. (...) Pokud láska k národnosti zachází za hranice zdravého rozumu, už to není láska, ale vášeň, a vášeň nezaručuje ani prospěch, ani trvalou existenci.“⁵⁸

„Láska vůči svému národu nesmí z člověka udělat divokého živočicha, který vše ničí a vyvolává pomstu, ale musí jej zušlechtovat tak, aby pro svůj národ získal úctu a lásku druhých národů. Proto láska k vlastnímu národu nestojí v žádném protikladu s láskou k celému lidstvu, nýbrž se vzájemně doplňují. Všichni jsme totiž děti Boží.“

„... všechny národy a rasy pocházejí od Boha. Existuje jen jedna rasa, a tou je rasa Boží.(...) Příslušníci té které rasy mohou být kulturně výše nebo níže, mohou být bílí nebo černí, mohou být odděleni oceánem, mohou žít na severním nebo na jižním pólu, ale pořád zůstanou rasami, které pochází od Boha.“

„... každý národ a každá rasa, jak se dnes odráží na zemi, má právo na život důstojný člověku a na zacházení důstojné člověku. Všichni, bez rozdílu, jestli jsou příslušníci cikánské nebo jiné rasy, černoši nebo uhlazení Evropané, nenávidění židé nebo pyšní Árijci, mají všichni stejné právo říkat: „Otče náš...“. A jestli dal Bůh všem lidem toto právo, jaká lidská moc jej může odejmout?“⁵⁹

O Stepinacova kázání byl velký zájem i mezi odpůrci režimu. Rozšiřovali a ke své propagandě je používali i partyzáni (!), BBC je zveřejňovala ve svém vysílání.⁶⁰ Nicméně režim samotný jimi - jak se dalo čekat - moc nadšený nebyl. Už memorandum, které biskupové vydali v listopadu 1941 v souvislosti s konverzemí, vyvolalo ve vládních kruzích odpor vůči Stepinacovi a dokonce se údajně uvažovalo o tom, že bude zatčen - k tomu nedošlo.⁶¹ Záhřebský arcibiskup se ovšem postupně stával pro režim persona non grata. Na Stepinacovo kázání týkající se rasových předsudků (viz výše) zareagoval ministr osvěty Julije Makanec v novinách Nova Hrvatska článkem „Povolání a nepovolání.“ Ten je

⁵⁸ Benigar, Aleksa: *Stepinac*, str. 441-442, 1938

⁵⁹ Tamtéž, str. 442-446, kázání z 25.října, Svátek Ježíše Krista Krále

⁶⁰ Alexander, Stella: *Church and State in Yugoslavia since 1945*, str. 36.

⁶¹ Benigar, Aleksa: *Stepinac*, str. 427.

napsán velice ostrým tónem, Makanec Stepinacovo kázání označuje jako „nůž vražený do zad našim udatným frontovým bojovníkům.“⁶² Konflikt mezi Stepinacem a ustašovci se měl vyhrotit v létě 1944, kdy na něj měl být údajně dokonce připravován atentát (!).⁶³ Rovněž Pavelić měl osobně několikrát vyjádřit své znepokojení nad otevřeným nepřátelstvím ze strany některých biskupů.⁶⁴ I vztahy mezi poglavnikem a Svatým stolcem nejspíše nebyly tak ideální, jak se na první pohled jevílo: Stella Alexander informuje o vzájemném konfliktu v souvislosti se jmenováním nových biskupů v roce 1942, kdy měl údajně Vatikán dokonce hrozit exkomunikací Paveliće.⁶⁵

4.5 Osvobozování jugoslávského území partyzány, vztah katolické církve a Stepinace k nim a ke komunistické ideologii

Partyzánskému hnutí na území bývalé (a budoucí) Jugoslávie se podařilo postupem času ze sebe utvořit široké antifašistické uskupení, které mělo potenciál učinit se atraktivním jak pro ty obyvatele NDH, kteří se neztotožňovali ani na jedné straně s výstřelky ustašovců, ani na druhé straně četníků. Dominantní silou v něm se stali komunisté, kterým se podařilo dát hnutí pevnou strukturu a postupem času je zformovat do podoby jugoslávské pravidelné armády.

Pokud chtěli partyzáni učinit svůj program pro široké vrstvy (zejména venkovského) obyvatelstva ještě přijatelnějším, museli zmírnit i svou, zpočátku velmi ostrou a o komunistickou ideologii se opírající, proticírkevní politiku. To se projevilo nejenom např. tím, že v partyzánských jednotkách byla v červenci 1942 zavedena duchovní služba, ale i tím, že partyzáni začali ve své propagandě používat i Stepinacova kázání (viz výše).

V programech z Bihaće (1942) a z Jajců (1943)⁶⁶ se mluvilo o svobodné

⁶² Srov. Alexander, Stella: *Triple Myth*, str. 99-100, Bauer, Ernst: *Aloisius Kardinal Stepinac*, str. 66-67, Benigar, Aleksa: *Stepinac*, str. 450-451.

⁶³ Buchenau, Klaus: *Orthodoxie und Katholizismus in Jugoslawien*, str. 74.

⁶⁴ Alexander, Stella: *Triple Myth*, str. 82.

⁶⁵ Alexander, Stella: *Triple Myth*, str. 96.

⁶⁶ Viz např. Petranović, Branko: *Jugoslavija 1918 – 1988: tematska zbirka dokumenta*. Beograd: 1988.

výuce náboženství na školách a o stejných právech všech občanů bez ohledu na příslušnost k tomu kterému náboženství, rase nebo národnosti. Svoboda vyznání měla být zaručena.

Také je nutno uvést, že k partyzánskému hnutí se připojili i mnozí katoličtí duchovní. Zejména se jednalo o ty, kteří pocházeli z Dalmácie, tedy toho území obývaného Chorvaty, které bylo připojeno k Itálii, a kde bylo rozšířenější kritické nazírání na ustašovce, a o ty, kteří aktivně podporovali myšlenku jugoslávské jednoty.⁶⁷

Obecně se ovšem dá říci, že církevní hierarchie se stavěla k partyzánskému hnutí spíše rezervovaně až odmítavě. Velká část chorvatského katolického duchovenstva pokládala samostatný chorvatský stát za naplnění tisíciletého chorvatského snažení, považovala jeho existenci za legitimní a proto se jí nezdálo právě vhodné proti němu vystupovat.⁶⁸ Dalším důvodem je bezesporu fakt, že v jugoslávském partyzánskému hnutí měli dominantní roli komunisté, od nichž se katolická církev distancovala. Zejména jí vadil jejich materialistický pohled na svět a na náboženství samotné. V rozmachu komunistické ideologie viděla ohrožení své vlastní pozice a ohrožení principů, které pro ni byly určující a zásadní.

Samotný Stepinac deklaroval svůj antikomunismus poměrně jasně už před válkou a rovněž po válce nenechal nikoho v otázce svých názorů na pochybách.⁶⁹ Jedním z jeho častých argumentů, proč by se měl ustašovský režim ve své agresivní politice mírnit, byl i ten, že tyto kroky vhánějí více a více lidí do náručí partyzánů. Na druhé straně Stella Alexander informuje (bohužel jen povšechně) o dosud málo známém faktu, že arcibiskupský palác s partyzány jakýsi kontakt údajně udržoval: s vědomím Stepinace měl jeden z jeho zaměstnanců poskytovat partyzánům kopie arcibiskupových kázání a pomáhat jim i materiálně (!).⁷⁰

Konec války se nicméně blížil a už dlouho před tím, než 8.května 1945

⁶⁷ Buchenau, Klaus: *Orthodoxie und Katholizismus in Jugoslawien 1945 – 1991*, str. 88.

⁶⁸ Bremer, Thomas: *Kleine Geschichte der Religionen in Jugoslawien*, str. 37.

⁶⁹ Bauer, Ernest: *Aloisius Kardinal Stepinac*, str. 74 – 75.

⁷⁰ Alexander, Stella: *Triple Myth*, str. 95.

jugoslávské jednotky dosáhly Záhřebu, bylo jasné, že nově se formující komunistický režim nebude ani náhodou pociťovat jakoukoli smířlivost vůči představitelům ustašovského režimu. O tom koneckonců přesvědčivě vypovídala situace na venkově, jehož převážnou většinu spravovali partyzáni už na počátku roku 1945. Měnící se poměry zde vyvolaly ohromný chaos, na který Stepinac zareagoval mimo jiné tím, že ve dvou oběžnicích opět vyzval kněze, aby se nepletli do politiky a hleděli si své pastorální práce.⁷¹

Poslední biskupská konference v době války se sešla v březnu 1945. Spíše než trváním války by se tato doba dala nazvat dobou kolapsu NDH. Zúčastnilo se jí pouze pět biskupů, Stepinac samozřejmě přítomen byl, a jejím výsledkem byl pastýřský list, který se rozhodně nenesl ve smířlivém duchu, nevyznával kající prohršky katolické církve, nehlásal radost nad příchodem nových pánů a optimismus z budoucnosti. Naopak. Biskupové ponejprv vyzývají věřící, aby setrvali ve své víře a věrnosti vůči Sv. Otcí. Dále odmítají, že by katolický episkopát a kněžstvo spoluzavinili krvavé zločiny, které se v zemi děly. Naopak, stavěli se na stranu nevinných obětí, které byly napadány pro svou národnost nebo náboženství.⁷² Vyzývají, aby zlo nebylo opláceno zlým a důrazně protestují proti systematickému zabíjení katolických kněží a věřících ze strany jak četníků, tak partyzánů. Co je důležité, komunismus jakožto bludné učení zavrhuje a trvají na tom, aby praktiky lidového soudnictví posoudila mezinárodní (sekulární) komise a rozhodla, jestli náhodou není obvinění „válečný zločin“ zneužíváno jako prostředek ke zničení těch, kteří by mohli být překážkou při naplňování programu komunistické strany. Dále je nutno zmínit, že i nyní, na konci války, biskupové jednoznačně obhajovali nezávislost Chorvatska - svědčí o tom závěr listu, kde se praví, že již 1300 let dává chorvatský národ jasně najevo svou touhu po svobodě a nezávislosti, kterou ostatně přeje i ostatním národům.⁷³

Stepinac své neutuchající přesvědčení, že Chorvaté mají na svůj vlastní stát

⁷¹ Alexander, Stella: *Triple Myth*, str. 107.

⁷² Účastníkem konference byl ovšem mimo jiné i biskup Šarić ze Sarajeva, oddaný sympatizant ustašovského hnutí a jeho praktik

⁷³ Srov. Bauer, Ernst: *Aloisius Kardinal Stepinac*, str. 80-81, Benigar, Aleksa: *Stepinac*, str. 488-489, Alexander, Stella: *Triple Myth*, str. 111-112.

nárok a že za tento stát považuje NDH, demonstroval ještě 10. dubna 1945, kdy opět, už tradičně, celebrou u příležitosti výročí jeho vzniku Te Deum.

Nezávislý chorvatský stát byl nicméně v troskách a řada jeho představitelů a sympatizantů se rozhodla uprchnout a tím se vyhnout trestu. Na poslední chvíli se ještě Pavelić pokusil předat vládu NDH do rukou Stepinacových, ježto Stepinac byl v tomto okamžiku jakožto hlava katolické církve jediný člověk, který měl vůbec nějakou autoritu. Stepinac ovšem odmítl s tím, že do politiky se nehodlá míchat.⁷⁴ Stepinac také odmítl přidat se k těm, kteří se rozhodli Chorvatsko opustit, ale rozhodl se zůstat v Záhřebu.⁷⁵ Svě kněze ovšem vyzval, aby se zachovali podle svého svědomí, že jim v odchodu nebude bránit.⁷⁶

Postoj biskupů k nadcházejícím změnám nebyl jednotný. Už jsem zmínila pastýřský list z března 1945, na kterém se podíleli arcibiskup Stepinac a biskupové Šarić ze Sarajeva, Garić z Banja Luky, Šimrak z Križevci, Akšamović z Djakova. S antikomunistickým postojem těchto lidí, především arcibiskupa Stepinace, museli představitelé nového režimu počítat. Byli ovšem i biskupové, kteří se této březnové biskupské konferenci nezúčastnili a jejichž chování dokazovalo jiný postoj - například na dalmatském pobřeží byla podpora partyzánům velice rozšířená i v nejvyšší církevní hierarchii: na zasedání ZAVNOH⁷⁷ konaném v dubnu 1945 ve Splitu biskupové z Hvaru, Šibeniku a generální vikář ze Splitu partyzány pozdravili a šibenický biskup ocenil úspěch osvobozeneckých sil. Tento přístup vedl i k smířlivějšímu tónu vůči katolické církvi ze strany tamních komunistů.⁷⁸ Stepinac ovšem neměl v úmyslu ze svých zásad slevit, a proto například neuposlechl výzev Msgr. Svetozara Rittiga,⁷⁹ aby nechal uvítat

⁷⁴ Srov. Alexander, Stella: *Triple Myth*, str. 111, Benigar, Aleksa: *Stepinac*, str. 494.

⁷⁵ Biskupové Šarić ze Sarajeva, který za časů NDH ustašovce vehementně podporoval, biskup Garić z Banja Luky a biskup Rožman z Lublaně své diecéze opustili. Nikdo z nich k tomu ovšem neměl povolení z Říma, takže proto je papež už nikdy zpět nepřijal. Alexander, Stella: *Church and State in Yugoslavia since 1945*, str. 55.

⁷⁶ Alexander, Stella: *Triple Myth*, str. 113.

⁷⁷ ZAVNOH = Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske, Zemský antifašistický výbor osvobození Chorvatska.

⁷⁸ Alexander, Stella: *Triple Myth*, str. 112.

⁷⁹ **Svetozar Rittig** byl katolický kněz, který v průběhu války výrazně spolupracoval s partyzány. Byl členem ZAVNOH, delegátem na druhém zasedání AVNOJ, po skončení

„osvoboditele“ vyzváněním zvonů záhřebských kostelů.

5. ŽIVOT V SOCIALISTICKÉ JUGOSLÁVII

5.1 První kontakty arcibiskupa Stepinace s nastupujícím komunistickým režimem

Mezi partyzány a vojáky, kteří Záhřeb osvobodili, byli významně zastoupeni lidé srbského a černohorského původu, náchylní vinit ze zločinů dějících se za války v NDH primárně hlavu katolické církve, arcibiskupa Stepinace. Protože ovzduší bylo velice napjaté a situace pro Stepinace nebezpečná, dá se pokládat jeho zadržení 17.května 1945 jako akt, který byl i k jeho dobru, protože mu poskytl jakous takous ochranu před rozvášněnými davy. Z katolické strany byl ale interpretován jako jasný, cílený útok komunistických sil na hlavu chorvatské katolické církve. Alespoň podle toho, jak se o tomto zadržení Stepinac později vyjadřoval, dá se předpokládat, že s ním bylo zacházeno dobře.⁸⁰

Protože po dobu svého nuceného pobytu nebyl arcibiskup schopen vykonávat povinnosti plynoucí z jeho úřadu, byl jimi pověřen generální vikář záhřebské arcidiecéze, biskup Salis-Seewis. Ten tedy zastupoval hlavu chorvatské katolické církve při prvních jednáních s novou státní mocí. Nejprve se setkal s Dr. Vladimírem Bakaričem⁸¹, předsedou chorvatské vlády, poté i s maršálem Titem. Jednání s Titem proběhlo 2. června 1945. Tito vyjádřil uspokojení, že může s církevními představiteli hovořit o svých vizích vztahu mezi státem a církví a

války se snažil zprostředkovat dohodu mezi katolickou církví a jugoslávským státem.

⁸⁰ Jedním z motivů, proč byl Stepinac zadržen, byla i snaha nových představitelů státní moci získat jej k tomu, aby přesvědčil Vladko Mačeka ke spolupráci s novou vládou, což se ovšem nezdařilo. Jednak byl v této době Maček už v zahraničí, jednak Stepinac důrazně odmítl řešit jakékoli věci, které nesouvisely s vírou nebo náboženstvím. Viz Benigar. *Stepinac*, str. 500.

⁸¹ **Vladimír Bakarić** (1912 – 1983), komunistický politik. V průběhu druhé světové války pomáhal organizovat partyzánský odboj v Chorvatsku (v rámci ZAVNOH), člen předsednictva AVNOJ. Zastával nejvyšší stranické funkce na chorvatské a celosvazové úrovni. Je pokládán za nejvlivnějšího chorvatského politika této doby.

církvi a národem, i když Salis-Seewis podotkl, že pouze arcibiskup Stepinac má pravomoc mluvit za chorvatskou katolickou církev. Salis-Seewis dále vyjádřil naději, že vláda využije všechnu svou sílu k tomu, aby do praxe uváděla principy svobody náboženství a vyznání, které deklaroval AVNOJ ve svém programu z Jajců roku 1943. V praxi to zahrnovalo i právo vyučovat náboženství ve školách a samostatnost organizací zřízených církví. Mimo tohoto se jednalo o roli katolické církve za války a o vztahu Vatikánu k ustašovskému státu. Za velmi závažné byly však považovány zejména následující momenty: Tito opakovaně prohlásil, že si přeje, aby vzájemné vztahy mezi církví a státem byly regulovány na základě vzájemné domluvy, ne jednostranným aktem. V praxi se toto až do roku 1953 neprojevovalo a při změně vlastnických a sociálních vztahů bylo k církvi přistupováno stejně jako ke každému jinému subjektu. Druhým momentem bylo Titovo prohlášení, že by rád viděl chorvatskou katolickou církev jako „více nacionální“, přičemž „nacionální“ bývá interpretováno zejména jako nezávislá na Vatikánu.⁸² Tito zde měl tedy vznést požadavek, aby se chorvatská katolická církev vymanila z vlivu římské kurie. Všechny otázky jsou druhotné, pokud se tato vyřeší. Maršál argumentoval, že římský papež inklinuje spíše k Itálii⁸³ než k chorvatskému lidu, a dále tím, že katolická církev by se měla výrazněji zapojit do plánů sjednocování jižních Slovanů, v nichž musí katolíci a ortodoxní stát těsně vedle sebe.⁸⁴

⁸² Tito použil výraz „nacionalna“, ne „narodna.“ Viz Alexander, Stella: *Church and State in Yugoslavia since 1945*, str. 58.

⁸³ Vzájemné vztahy mezi Jugoslávií a Itálií byly v této době velice napjaté v souvislosti s otázkou Terstu. O sporné území vedly oba státy spor až do roku 1954, a daný problém měl významný dopad na vnitřní politiku obou zemí. Konkrétně v Jugoslávii se výrazně odrazil ve vztahu ke katolické církvi.

⁸⁴ Spekuluje se o tom, jak dalece si Tito nezávislost katolické církve a její odtržení od Říma představoval. Klaus Buchenau (Buchenau, Klaus: *Orthodoxie und Katholizismus in Jugoslawien*, str. 98.) upozorňuje na to, že Vatikán představoval pro nově se etabloující komunistické režimy ve východní Evropě vážné ohrožení - na rozdíl od autokefálních ortodoxních církví, jejichž dosah působnosti byl častokrát úzce vymezený na teritorium toho kterého východoevropského státu. Jugoslávie ovšem byla velice specifická tím, jakou roli zde příslušnost k tomu kterému náboženství hrála. A tak se stalo, že národní církevní struktury byly vítány, pokud představovaly oddělení od vnějších, nekomunistických mocenských faktorů, ale ne ve smyslu funkce samostatného politického zástupce toho kterého národa.

5.2 Opatření nové vlády, která se nějakým způsobem dotkla života církve, a Stepinacova reakce na ně

Nyní bych se chtěla věnovat krokům, které nová jugoslávská vláda krátce po převzetí moci učinila a které katolická církev vnímala jako útok na své výhradní pozice. Nový režim se snažil nastolit nový společenský pořádek, přičemž se stávalo, že zájmové oblasti obou subjektů se střetly. Postavení církve bylo tedy jednak oslabováno nepřímo při zavádění socialistických ideálů do praxe, dále ovšem vláda podnikala i konkrétní kroky namířené jasně proti církvím. Katolická církev se mimo to ještě musela vyrovnávat s důsledky soudních procesů s válečnými zločinci, které se přímo týkaly i značné části jejich představitelů.

V první řadě se nová vláda snažila už od počátku o důsledné oddělení církve a státu. To se konkrétně projevilo například tím, že ze škol a z veřejných budov byly sňaty kříže, vyučování ve škole už nadále nezačínalo modlitbou, na středních školách byla výuka náboženství pozastavena úplně, na základních měla probíhat na bázi dobrovolnosti. (V praxi ovšem dopadaly na děti navštěvující náboženství různá znevýhodňování.)⁸⁵ Zejména problematika výuky náboženství dělala Stepinacovi a dalším biskupům veliké starosti.⁸⁶ Sňatek od nynějška musel být v první řadě civilní, aby byl dle jugoslávských zákonů platný.⁸⁷

Agrární reforma se sice týkala „všech, kdo na půdě sami nehosподаří“, ale církevní společenství postihla obzvlášť citelně. Bylo to dáno zejména tím, že církve patřily k největším pozemkovým vlastníkům, protože agrární reforma provedená po první světové válce jejich majetek uchovala. Reformu reguloval zákon z května 1945. Farám, klášterům a jiným náboženským institucím bylo umožněno ponechat si z původního vlastnictví 5 hektarů půdy (později byla plocha zvýšena na 10 hektarů, historicky významné kláštery a kostely si mohly ponechat ještě více). Celkově při této reformě přišla (všechna) náboženská společenství o 85% dřívější zemědělské plochy, přičemž největší přesuny majetku nastaly

⁸⁵ Bauer, Ernst: *Aloisius Kardinal Stepinac*, str. 83.

⁸⁶ Benigar, Aleksa: *Stepinac*, str. 520-525.

⁸⁷ Alexander, Stella: *Church and State in Yugoslavia since 1945*, str. 63-64.

v Bosně a Hercegovině (32%), Chorvatsku a Slovinsku (29%), Vojvodině (19%).⁸⁸

Z dalších kroků bych jmenovala různé obstrukce, které měly například za následek pozastavení vydávání katolického tisku. Všechny církevní organizace kromě Charity se Stepinac rozhodl rozpustit, když byl úřady požádán o předložení seznamu jejích členů. Jako jednoznačný útok brala církev i nařízení, podle kterého se každou neděli v době od 7 do 12 hodin měly konat schůze komunistické strany, jichž se povinně musela zúčastnit jak mládež, tak obyvatelstvo měst, čímž jim byla znemožněna účast na nedělních bohoslužbách.

Katolické církve se také výrazně dotklo stíhání kolaborantů a „nepřátel lidu“, které probíhalo bezprostředně po konci války, na některých územích ještě před ním. Již jsem uvedla, že někteří kněží a církevní hodnostáři se rozhodli doprovodit ustašovce na jejich útěku směr Rakousko a Itálie. Pokud cestou narazili na partyzány, jejich osud byl zpečetěn. Údaje o počtu duchovních, kteří byly v rámci „zúčtování“ zabití na konci války nebo bezprostředně po ní, se liší.⁸⁹ Mnoho dalších duchovních bylo obžalováno při soudech s válečnými zločinci a popraveno později.

S tímto vším byl Stepinac konfrontován a nucen k tomu zaujmout nějaké stanovisko. Znovu bych chtěla uvést, že své antikomunistické smýšlení jasně deklaroval už v dřívějších dobách a že ani po konci druhé světové války na něm nic nezměnil. Z nastupujícího režimu měl obavu kvůli jeho materialistickému zaměření, na druhou stranu, Klaus Buchenau se domnívá, že vzhledem k arcibiskupově nekompromisní povaze a odhodlání bránit pozice katolické církve za každou cenu, je pravděpodobné, že by se Stepinac dostal do konfliktu

⁸⁸ Buchenau, Klaus: *Orthodoxie und Katholizismus in Jugoslawien*, str. 105.

⁸⁹ Dle vyjádření arcibiskupa Stepinace v zářijovém pastýřském listu se mělo jednat (z celkového počtu 501 kněží) o 243 mrtvých, 169 uvězněných, 82 pohřešovaných. I. Goldstein uvádí (*Hrvatska povijest*, str. 307), že v rámci „účtování s nepřítelem“ mělo být zabito dokonce 383 kněží. Podle M. Portmanna (Portmann, Michael: *Kommunistische Abrechnung mit Kriegsverbrechern, Kollaborateuren, „Volksfeinden“ und „Verrätern“ in Jugoslawien während des Zweiten Weltkriegs und unmittelbar danach*. Wien: Universität Wien – Diplomarbeit, 2002, str. 150.) měli komunističtí partyzáni (případně OZNA) v průběhu války a po ní na svědomí život 377 chorvatských duchovních (uvádí, že v tomto čísle jsou zahrnuti jak kněží, tak řeholníci, teologové a laici), z toho 140 ještě v průběhu války.

s jakoukoliv státní mocí, jejíž kroky by vedly k oslabování role církve ve společnosti.

Stejně jako za časů ustašovského NDH, i nyní Stepinac doslova bombardoval představitele státu, pokud měl dojem, že věci se odvíjejí nesprávným směrem. Dopisy byly směřovány jak hlavě Chorvatské federativní republiky Vladimirovi Bakarićovi, tak hlavě Jugoslávie, maršálu Titovi. Zahrnovaly jak protesty ohledně omezování výuky náboženství, provádění agrární reformy, zasahování do pravomocí církve, tak i protesty týkající se průběhu soudních řízení s válečnými zločinci.⁹⁰

5.3 Biskupská konference v září 1945 a rapidní zhoršení vztahů mezi státem a církví

Konflikt mezi státem a církví se vyostřil na podzim 1945. Ve dnech 17.-22. září se konala první poválečná biskupská konference, hlavním předmětem jejího jednání byla situace katolické církve v poválečné Jugoslávii. Biskupové vydali několik dokumentů, z nichž asi nejzávažnější je pastýřský list z 20. září 1945. Ten bývá někdy označován jako klíčový bod ve vývoji vztahu mezi katolickou církví a obnoveným jugoslávským státem. Zahájen je konstatováním, že aktuální problémy nejsou řešeny vzájemnou dohodou, jak bylo proklamováno, což vedlo církevní představitele k rozčarování. Následně je vypočítáváno, jakých všech přehmatů se stát na církvi dopustil: z celkového počtu 501 kněží jich bylo v září 1945 243 mrtvých, 169 ve vězení nebo koncentračních táborech, 89 pohřešovaných. Církev sice uznává, že někteří z nich si zasloužili za své zločiny spravedlivý trest, že ale kroky, které jsou podnikány proti většině katolického duchovenstva, jsou neopodstatněné. Dále: katolický tisk byl potlačen, kněžské semináře jsou buď uzavřeny nebo okupovány armádou, výuka náboženství přestala být povinným předmětem na základních školách, na středních byla pozastavena úplně. Soukromé církevní školy, jakož i charitativní organizace, jsou postaveny pod kontrolu státu, církevní majetek byl bez náhrady vyvlastněn.

⁹⁰ Alexander, Stella: *The Triple Myth*, str. 123 – 126.

Morálka ve společnosti doznává značných ran. Biskupové odmítají všechny ideologie a sociální systémy, které jsou postaveny na materialistické, ateistické filosofii. Nechtějí vyprovokovat konflikt s novou vládou, jde jim o mír a o řádný společenský a veřejný život, který bude nejlépe uskutečňován respektováním křesťanské víry a morálky. V závěru listu jsou nastíněny požadavky, které de facto trvají na návratu věcí ke stavu před komunistickými reformami. Jenom pokud se to stane, může být zachován dlouhodobý mír uvnitř země.

V oběžníku kněžím, který biskupové vydali, jsou zmíněné body rozebrány v ještě podrobnější a v ještě ostřejší podobě. Obzvlášť vyniká protest proti oddělení státu a církve.⁹¹

Tento postoj biskupů byl bezesporu determinován i jejich přesvědčením, že komunistický režim nebude mít v Jugoslávii dlouhé trvání. Proto jejich politikou bylo co nejvíce se snažit režim oslabit, bojovat proti němu, jak jen to bude možné. Podmínky v jugoslávském státu ovšem byly nastaveny jinak a komunisté rozhodně neměli v plánu své pozice opustit. Akce jugoslávského episkopátu je ovšem patřičně znepokojila. Bylo to dáno zejména tím, že v této době se proti nim postavilo více opozičních skupin a situace v zemi nebyla stabilní.⁹² Navíc se blížily volby do Ústavodárného shromáždění a oficiální politika se snažila demonstrovat jednotu jugoslávského lidu a jeho podporu novému společenskému řádu - církve svým krokem však jasně dala najevo, že s danou situací nesouhlasí.

Složitost situace katolické církve v Chorvatsku dokládá skutečnost, že postoj episkopátu vyjádřený na zářijové konferenci nebyl bezvýhradně přijímaný všemi představiteli církve.⁹³ Pastýřský list nebyl čten ve všech kostelech,

⁹¹ Alexander, Stella: *Church and State in Yugoslavia since 1945*, str. 70-72, Benigar, Aleksa: *Stepinac*, str. 542 – 544.

⁹² V této době se totiž rozpadala vláda, v níž byli přítomni i zástupci londýnského exilu.

⁹³ Odpovědnost za pastýřský list nesli výhradně ti biskupové, kteří jej podepsali: rozhodně to tedy nebyli všichni představitelé jugoslávské církve. Konference se nezúčastnili tito: arcibiskupové Dobrečić z Baru a Ujčić z Bělehradu, biskupové Mileta ze Šibeniku, Bonifačić ze Splitu, Srebrnić z Krku, Pušić z Hvaru, Tomažič z Mariboru, Burić ze Senj, Čekada ze Skopje, Čule z Mostaru, Akšamović z Djakova, Budanović ze Subotice, generální vikáři Buljan ze Sarajeva, Ivaniš z Banja Luky, Vovk z Lublaně, Jerić z Prekmurje, Vidošević z Križevci.

arcibiskup Dobrečić z Baru dokonce jeho četbu ve své diecézi zakázal. Zejména ti kněží, kteří spolupracovali v průběhu války s partyzány, se k němu stavěli rezervovaně až nesouhlasně. Příkladem je Svetozar Rittig, který se v Chorvatsku snažil zprostředkovat vztahy mezi státem a církví. Počin biskupů hodnotil jako naprostou katastrofu, krok, který jakoukoliv vzájemnou domluvu vyloučil. Nejednotnost katolické církve vůči pastýřskému listu byla krátce po jeho vydání často vyzvedávána a z ideologických důvodů snad i zveličována v jugoslávských novinách.

Reakce vlády byla, jak se dalo očekávat, prudká. Silným motivem v kampani, která následovala, bylo chování církve v průběhu druhé světové války. Asi měsíc od vydání pastýřského listu se v novinách objevil Titův článek, v němž katolické církvi ostře vytkl, že za doby existence NDH nikdy nevydala žádný pastýřský list, který by jednoznačně odsuzoval ustašovský teror. Podle Titovy argumentace tedy pokud nyní biskupové říkají, že jsou připraveni přinést oběti, pak se jejich mlčení za války nedá vysvětlit případným strachem z teroru, ale tím, že ustašovský režim podporovali. Boj se rozhořel i na stránkách novin, ty stranické obviňovaly církve z klerofašismu a z reakce, ty prokatolické naopak obhajovaly a vysvětlovaly chování církve v průběhu války. Citlivým tématem se opět stala otázka konverzí.

Napjatá situace vládla ovšem i na ulicích: na zdech se množily nápisy s hesly ve stylu „Pryč s pastýřským listem“, „Pryč s banditou Stepinacem“, „Pryč s duchovními, kteří se míchají do politiky“, „Pryč s Vatikánem“... Tyto slogany provolával i dav. Otázkou je, zda šlo o spontánní akce, či zda byly vyvolány provokatéry ve službách režimu. Dav se neomezil pouze na orální projevy, často docházelo i ke konkrétním násilným akcím.

Násilnosti vyvrcholily 4. listopadu v Zaprešići nedaleko Záhřebu útokem davu na arcibiskupa Stepinace.⁹⁴ Stepinac mimo jiné pod jejím vlivem napsal

⁹⁴ Stepinac se měl zúčastnit slavnostního otevření zdejší farnosti a několik dní jej navštívil příslušník OZNY s varováním, aby se slavnosti nezúčastnil, jinak na něj lid zaútočí. Tak se taky stalo, skupina lidí, někteří v uniformě a někteří s partyzánskými čapkami, na něj zaútočila (poměrně velkými) kameny a zkaženými vejci. Na místě se dokonce i střílelo. Událost doznívala delší dobu, byla dalším vyostřením ve vztahu církev-stát.

dopis Vladimíru Bakarićovi,⁹⁵ kde ho upozorňuje, že jej jakožto nejvyššího představitele státu bude v budoucnu považovat zodpovědným za podobné incidenty. Dalším důsledkem bylo, že v dopisu kněží Stepinac napsal, že za daných okolností je neschopen vykonávat své povinnosti mimo palác. Také je upozorňoval, aby se i nadále vyvarovali při kázání a u zpovědi jakýchkoliv výroků, které by měly politický podtext.⁹⁶

Krátce po této události byl zatčen Stepinacův sekretář Ivan Šalić,⁹⁷ demonstrace (nejen proti Stepinacovi) přitvrdily a zaznívala při nich i hesla, která požadovala Stepinacovo zatčení. Zhruba od ledna, kdy zpozoroval, že je sledován, přestal arcibiskup vycházet ze svého paláce.⁹⁸

Obecně se dá konstatovat, že pro církve podmínky přitvrdily: vzrostl počet kněží, kteří byli odsouzeni k smrti, vyostřil se konflikt týkající se vyučování náboženství na školách, činnost Charity byla vystavena systematickým obstrukcím, církevní tisk byl pozastaven, navíc v důsledku pozemkové reformy a konfiskací majetku byla církev připravena v podstatě o veškerý finanční příjem.⁹⁹

5.4 SOUDNÍ PROCES S ARCIBISKUPEM STEPINACEM

5.4.1 Vývoj směřující k obvinění Stepinace

Soudní procesy s „válečnými zločinci“ a „nepřáteli lidu“ trvaly v podstatě nepřetržitě od konce války. Stepinac se k nim nejednou vyjadřoval, zejména upozorňoval na nejasnosti v průběhu soudního řízení. On sám byl před soud postaven téměř rok a půl po skončení války. Za tu dobu se událo mnoho věcí, které ovlivnily vzájemný vztah církev-stát. V roce 1946 se podařilo komunistické straně

⁹⁵ Benigar, Aleksa: *Stepinac*, str. 550-554.

⁹⁶ Alexander, Stella: *Church and State in Yugoslavia since 1945*, str. 75.

⁹⁷ Ivan Šalić byl jedním ze Stepinacových tajemníků. Zatčen byl v listopadu 1945 s tím, že udržoval styky s križary (viz níže) a posvětil pro ně vlajku. Šalić odmítl, že by svěcení provedl osobně, připustil nicméně, že se ceremonie zúčastnil.

⁹⁸ Alexander, Stella: *Triple Myth*, str. 136.

⁹⁹ Tamtéž.

v podstatě veškerou svou opozici eliminovat - jediný, kdo se i nadále držel, byla katolická církev. Po vyostření vzájemných vztahů měli představitelé jugoslávského vedení zájem na tom, aby byl nejvyšší představitel katolické církve - arcibiskup Stepinac - odklizen do zahraničí. Tito o to požádal papeže Pia XII., ten však dal Stepinacovi plnou moc v rozhodování - a Stepinac se rozhodl zemi neopustit.¹⁰⁰ Když se jeho případ dostal na podzim 1946 před soud, sledovala jej bedlivě jak veřejnost domácí, tak zahraniční. Na Západě přinášely informace o průběhu líčení pravidelně deníky jako New York Times, Le Monde, L'Osservatore Romano a další. Za skutečný důvod pro jeho odsouzení považovala veřejnost Západu pastýřský list ze září 1945 a arcibiskupův nekompromisní postoj k novému režimu. Průběh procesu a okolnosti, které jej provázely, svědčí o tom, že soudní řízení bylo zinscenované a jeho účelem bylo oslabení opozice. To koneckonců dosvědčuje i vyjádření Jakova Blaževiče, hlavního žalobce v tomto procesu, z roku 1985: „Kdyby byl Stepinac trochu elastičtější a politicky ne tak vyhraněný, nekonal by se žádný proces. My jsme ho nepotřebovali.“¹⁰¹

Stepinac byl souzen ve skupině osmnácti obžalovaných, z nichž nejznámější byli mimo Stepinace i jeho sekretář Šalić, provinciál chorvatských františkánů Modesto Martinić, a hlavně plukovník Erih Lisak, exponent ustašovského režimu.¹⁰² Arcibiskup nebyl mezi obžalovanými od počátku: proces začal 9.září 1946 a až v jeho průběhu se ukázalo (stát docílil toho, aby se „ukázalo“), že Stepinac patří do skupiny těchto kolaborantů též, a že i on by proto měl sedět na lavici mezi nimi.

Prvotním motivem, který obžalované v tomto procesu spojoval (než byly „odhaleny“ i motivy další), bylo bezesporu križarské hnutí a jeho (údajná) angažovanost v něm.¹⁰³ Mezi križari a některými představiteli katolické církve

¹⁰⁰ Mezi nejzávažnější motivy bývá počítána Stepinacova pověstná tvrdohlavost, odhodlání nic komunistickému režimu neusnadnit a zůstat se svými „ovečkami“.

¹⁰¹ Buchenau, Klaus: *Orthodoxie und Katholizismus in Jugoslawien*, str. 126.

¹⁰² Plukovník Erih Lisak byl za času NDH činitel Ministerstva vnitra zodpovědný za veřejný pořádek a bezpečnost. Obžalován byl jednak kvůli své činnosti za války - četných zločinů proti civilnímu obyvatelstvu, ale i z toho, že po skončení války spolupracoval s križari (viz níže) na „teroristické činnosti proti jugoslávskému státu.“

¹⁰³ Križari byli v podzemí a v zahraničí pracující odpůrci nově vzniklého jugoslávského státu,

existovaly kontakty, což se vláda rozhodla využít v kampani za její zdiskreditování: přibližně od konce roku 1945 byla tedy církev označována jako státu nepřátelská organizace, „hnízdο ustašovců“ a podobně.¹⁰⁴ Konkrétně Stepinac byl do situace angažován následovně: V době konání zářijové biskupské konference jej v přestrojení vyhledal plukovník Erih Lisak s prosbou o pomoc. Dle pozdějších výpovědí Lisak v rozhovoru s ním měl popřít, že by důvodem pro jeho návrat do Jugoslávie byla příprava ozbrojeného povstání. Stepinac mu pomoc nepřislíbil, nicméně Lisak poté navštívil arcibiskupský palác ještě několikrát, se Stepinacem se už znovu nesešel. Bez vědomí arcibiskupa v paláci dokonce přespal a taktéž bez jeho vědomí (ale se souhlasem arcibiskupova sekretáře Šaliće) byla v prostorách arcibiskupství tajně vysvěcena křižarská vlajka.

Jak vyplývá ze zhodnocení té části soudního procesu, při níž ještě Stepinac nefiguroval jako obžalovaný,¹⁰⁵ průběh jednání byl veden tak, aby vše směřovalo k jeho obvinění. Situaci zhodnotil nakonec státní zástupce takto: všechny nitky z nelegálního ustašovského podzemí vedou do arcibiskupského paláce a rovnou ke Stepinacovi, proto musí být i on postaven před soud. Arcibiskup byl zatčen 18.září 1946. Tento krok měl velký ohlas v jugoslávské a chorvatské společnosti a režim na něj zareagoval i příslušnými opatřeními: byl například vydán zákaz shromažďování se před kostelem po skončení mše. Na druhou stranu dělníci v továrnách podepisovali petice požadující pro Stepinace trest smrti. (Za vznikem těchto petic ale údajně měla stát sama jugoslávská vláda - mělo se jednat o součást kampaně vedené v souvislosti se Stepinacovým procesem.)¹⁰⁶

v němž měli dominantní roli komunisté. Jejich hnutí a hnutí ustašovců bylo velmi těsně propojeno a jejich cíl tkvěl v obnovení nezávislého chorvatského státu. V kampani, kterou vedli, hrály důležitou roli takové motivy jako boj proti „bezbožným komunistům“, důraz na katolictví a chorvatství.

¹⁰⁴ Portmann, Michael: *Kommunistische Abrechnung mit Kriegsverbrechern, Kollaborateuren, „Volksfeinden“ und „Verrätern“ in Jugoslawien während des Zweiten Weltkriegs und unmittelbar danach*, str. 152.

¹⁰⁵ Alexander, Stella: *Triple Myth*, str. 139-142.

¹⁰⁶ Alexander, Stella: *Triple Myth*, str. 144.

5.4.2 Průběh soudního procesu a rozsudek

Proces pokračoval 28.zářím 1946. Stepinacovi byli přiděleni dva obhájci, přední chorvatští právníci Dr. Ivo Politeo¹⁰⁷ a Dr. Matko Katičić, i když on sám jakoukoliv obhajobu odmítal. Vatikán se oficiálně k zahájení stíhání nevyjádřil, soudnímu řízení ovšem přihlížel jeho zástupce v Jugoslávii.¹⁰⁸

Obžaloba byla vznesena proti Stepinacovi z následujících bodů (zkráceně):

- 1) Přivítal vznik ustašovského státu, a to dokonce ještě před konečnou kapitulací jugoslávské armády. Pavelićovu režimu vyjadřoval podporu až do jeho konce.
- 2) Nesl přímou zodpovědnost za katolický tisk a propagandu v něm zveřejňovanou.
- 3) Nese též zodpovědnost za masovou, násilnou konverzi Srbů ke katolické víře.
- 4) Stavěl se nepřátelsky k národně-osvobozovacímu boji.
- 5) I po skončení války nadále podporoval přeživší ustašovské jednotky, spolu s nimi se snažil podkopat autoritu nového státu a podnikat teroristické akce.

Tyto body tedy byly základem při projednávání Stepinacova případu. Již od počátku bylo jasné, že proces bude patřit k jedněm z nejvýznamnějších soudních procesů poválečné Jugoslávie. Styl, jakým byl veden, dával tušit, že na lavici obžalovaných nesedí pouze arcibiskup Stepinac, ale chorvatská katolická církev jako instituce a jako v té době největší oponent jugoslávského komunistického režimu (i když žalující strana si dala záležet na tom, aby působila veskrze objektivně a proto pečlivě užívala obrat „část katolického kněžstva“).

¹⁰⁷ Dr. Ivo Politeo byl přední chorvatský advokát, který mimo jiné obhajoval Josipa Broze v roce 1928. V době NDH zase vystupoval jako odpůrce ustašovského režimu, což mu dodalo velmi vysoký kredit při soudu se Stepinacem.

¹⁰⁸ Alexander, Stella: *Church and State in Yugoslavia since 1945*, str. 102. Jednalo se o Msgr. Patricka Hurleyho.

Svědčí o tom průběh nejen procesu, ale i celé kampaně, která jej doprovázela. Jeho cíl - zdiskreditování významné opoziční skupiny v socialistické Jugoslávii, byl tedy jasný.

Průběh soudního líčení byl v podstatě obdobný, jaký známe i z mnoha jiných politických procesů této doby, včetně typické dikce - obžalovaný Stepinac byl obviněn ze zločinů spáchaných proti svému vlastnímu národu a státu (bráno Království Jugoslávie, později SFRJ), jež konal ze své „fanatické nenávisti ke všemu, co pochází z lidu, je pokrokové a demokratické“ a „zcela v souladu s imperialistickými zájmy Vatikánu a Itálie na Balkáně.“

Obzvlášť příznačné konkrétně pro tento proces byl fakt, že velmi často bylo chování Stepinace ztotožňováno s chováním ostatních představitelů katolické církve a že jej, jakožto hlavu katolické církve, obžaloba činila přímo zodpovědným za všechny zločiny spáchané v hranicích jeho arcidiecéze, někdy dokonce i mimo ni. V konečné podobě tedy nestál před soudem Alojzije Stepinac a jeho chování v průběhu války, ale souhrnně zločiny katolické církve v NDH. Dále je například zajímavé to, že ze 35 svědků, které navrhla obhajoba, nebylo umožněno vystoupit 28 z nich (včetně židů a Srbů, majících v úmyslu svědčit v jeho prospěch). Dr. Politeovi byl případ svěřen necelý týden před znovuoobením řízení a jeho komunikace se Stepinacem byla omezena v podstatě na úplné minimum. Obecenstvo v soudní síni se muselo střídat - nebylo přípustné, aby se někdo zúčastnil celého průběhu procesu. Také záznamy o tom, co se v soudní síni vlastně dělo a co v ní bylo řečeno, zkontrolovala před zveřejněním cenzura. Skutečnost, že případ Stepinac využil komunistický režim pro svůj boj s opozicí, že proces byl jasně zinscenovaný a vedený tak, jak si komunistická strana přála, že se o arcibiskupově chování nerozvinula patřičná (demokratická) diskuse, vedlo k tomu, že jeho role nebyla objektivně zhodnocena v poválečném období a i pozdější hodnocení bylo značně ztíženo.

Stepinac se stavěl od začátku k soudnímu procesu velmi negativně. Jeho odpovědi na otázky žalobce byly stručné, obsáhlejší vysvětlení podal jen k problémům, u nichž to sám pokládal za vhodné, leckdy také výpověď zcela

odmítl s tím, že nemá povinnost na něco takového odpovídat. Pověstné jsou jeho odpovědi větou: „Necítím se vinen, mé svědomí je čisté.“¹⁰⁹

Základní body obžaloby zazněly již výše, je vhodné se zmínit i o dalších aspektech, na nichž byla vybudována: Jednalo se o mších, které byly celebrovány v souvislosti s výročími NDH a pohlavníkovými narozeninami, role Stepinace coby vojenského vikáře a jeho vliv na dění v armádě, problematika spojená s převodem majetku pravoslavné církve pod katolickou správu, archívy ministerstva zahraničí NDH, které byly na konci války dány Stepinacovi do úschovy, tajné pikle, které měl kout společně s Mačkem a Pavelicem, aby zabránil osvobození jugoslávského území partyzánskými jednotkami, jeho vztah ke križarům a aktivity, které měl vyvíjet k podkopání autority nového jugoslávského státu.

Zajímavé je sledovat, na čem postavil svou řeč obhájce, dr. Politeo: Stepinac měl ve svém chování vůči NDH dodržovat zásady stanovené Haagskou konvencí z roku 1907, v níž jsou stanoveny limity vztahu k okupačním mocnostem, a nařízení papeže Řehoře XVI. z roku 1831 *Sollicitudo ecclesiarum* o postoji duchovenstva ke změně státní moci.¹¹⁰ Stepinacovy styky s ustašovským režimem byly omezeny na minimum, které bylo nezbytné, aby se situace nestala ještě horší, než byla. Jeho návštěvy Kvaternika a Pavelice měly ryze formální ráz, že vztah mezi ním a Pavelicem nebyl nijak vřelý dosvědčuje mimo jiné i to, že Pavelic (s jednou jedinou výjimkou)¹¹¹ nikdy nenavštívil ani záhřebskou katedrálu, ani arcibiskupský palác. O jejich vzájemné averzi vypověděl před soudem i samotný Slavko Kvaternik. Stepinacova vyjádření o chorvatském státě v žádném případě neadorovaly stávající poměry, ale vytyčovaly morální zásady, na nichž by měl být postaven.

Politeo též napadl mnoho předložených důkazů a svědeckých výpovědí,

¹⁰⁹ Viz nedatovaná anonymní brožura *Jak se hájil na soudě v říjnu 1946 záhřebský arcibiskup Dr. Alois Stepinac*, nacházející se ve fondu knihovny Centra Aletti v Olomouci.

¹¹⁰ Kisić-Kolanović, Nada. *Vrijeme političke represije: „veliki sudski procesi“ u Hrvatskoj 1945.-1948.* Časopis za suvremenu povijest. Rok 1993, str. 1 – 23.

¹¹¹ Jednalo se o requiem za hraběte Aostu, který zemřel v roce 1942.

neboť se týkaly záležitostí nespádajících do Stepinacových kompetencí: ten neměl a nemohl mít vliv na to, co se dělo mimo hranice jeho arcidiecéze, a ani v jejím rámci nezodpovídal za chování řádových kněží. Na to, co vyšlo v katolickém tisku, měla primární vliv cenzura, ne on. Doklady o opravdovém smýšlení Stepinace tedy mohou být nalezeny pouze v jeho oběžnících kněžím, pastýřských listech a kázáních - a ty jej (řečí obhajoby) z žádného provinění neusvědčují. Politeo dále zpochybnil pravost dopisu z 15. května 1943, v němž měl údajně Stepinac informovat papeže o dění v NDH.

V otázce Stepinacova postoje ke komunistickému režimu a k jeho vyjádřením o něm se Politeo snažil přesvědčit soud, že na odlišný názor má právo každý: být nemusí být vždy objektivní, každý má právo myslet si, co chce, aniž by to bylo hodnoceno jako kriminální delikt.

Ač Stepinac považoval soudní jednání za jednoznačně zinscenované s cílem jej zdiskreditovat, přeci jen se rozhodl vystoupit s řečí na svou obhajobu. Nejprve se stručně vyjádřil k bodům, z nichž byl obžalován. Mimo jiné pořád trval na tom, že chorvatský národ má právo na svobodu a nezávislost, tedy na vlastní stát. V druhé části ostře napadl tvrzení (které několikrát u soudu použil státní zástupce), že v novém státě je zachována svoboda svědomí. Uvedl několik příkladů, kdy tomu tak podle něj nebylo, a za hlavní důvod konfliktu mezi státem a církví neoznačil přesun majetkových poměrů, jak by se mohlo zdát, ale postoj státu nerespektující žádný jiný názor, který se neslučuje s názorem oficiálním.

Ještě před vynesením rozsudku znovu vystoupil státní zástupce Jakov Blažević, smetl všechny argumenty nastíněné obhajobou a „zasadil“ proces na správné místo v kontextu politické situace Jugoslávie: Soud „odhalil“, že činy aktérů stanuvších před soudem jsou jen jednotlivé součástky velkého spiknutí západních imperialistických mocností proti mladému jugoslávskému státu. Reakční síly bojovaly s těmi pokrokovými lidovými i po válce a činily různé obstrukce jejich snaze postavit novou vlast znovu na nohy.¹¹² Rozsudek pro Stepinace zněl 16 let nucených prací.

¹¹² Alexander, Stella: *State and Church in Yugoslavia since 1945*, str. 117.

5.5 Vývoj vztahu katolická církev – jugoslávský stát od Stepinacova uvěznění do jeho smrti

Odsouzení arcibiskupa Stepinace mělo dalekosáhlý vliv na vztahy katolické církve a jugoslávského státu. V podstatě se dostaly na bod mrazu a s menšími či většími výkyvy tam zůstaly až do arcibiskupovy smrti v roce 1960. Bezprostředně po soudním procesu jugoslávská (a chorvatská) vláda pokračovala ve svém ostrém proticírkevním kurzu,¹¹³ ke změně však pozvolna dochází po roztržce se Sovětským svazem, kdy je komunistický režim nucen brát větší a větší ohled na Západ.

S ohledem na Západ se vlastně jugoslávský režim choval ke vězni Stepinacovi už od jeho nástupu do věznice Lepoglava. Nemohl si dovolit, aby se na Západě zvedla vlna námitek proti podmínkám, v nichž by byl Stepinac držen. Proto nežil spolu s ostatními vězni, nýbrž měl vyhrazeno několik soukromých místností, včetně kaple. Toto opatření zároveň odpovídalo potřebě držet arcibiskupa v izolaci od okolního světa - ten tedy neměl příliš informací o tom, co se za zdmi věznice děje,¹¹⁴ ač návštěvy (ve velmi omezené míře) přijímat mohl.

A opět ve snaze naklonit si Západ, se jugoslávská vláda rozhodla v prosinci 1951, po pěti letech, Stepinace z Lepoglavy propustit - existující domněnky, že o podobném kroku uvažovala již v březnu 1947 - tehdy měl Stepinace navštívit ve vězení Vladimír Bakarić s návrhem, že bude propuštěn, pokud opustí Jugoslávii. Stepinac něco podobného rezolutně odmítl.¹¹⁵ Vláda nicméně od myšlenky úplně neopustila a znovu, tentokrát v roce 1950, ji předložila při (opět neúspěšných) jednáních s Vatikánem.¹¹⁶

¹¹³ Nejspornější body ve vzájemných vztazích představovaly otázky týkající se (státem kontrolovaných) kněžských asociací, výuky náboženství a církevní podpory v hraničním sporu o Terst. Viz Alexander, Stella: *Church and State in Yugoslavia since 1945*, str. 122.

¹¹⁴ Například i o tak velké události, jako byla roztržka mezi Jugoslávii a Sovětským svazem, se Stepinac dozvěděl zhruba až po roce. Viz Alexander, Stella: *Triple Myth*, str. 184.

¹¹⁵ Alexander, Stella: *Triple Myth*, str. 185.

¹¹⁶ Výměnou za například taková opatření, jako bylo propuštění vězňů kněží (včetně Stepinace, který měl zemi opustit), přehodnocení opatření týkajících se výuky náboženství na školách, znovuoživení katolického tisku, se měl Vatikán zavázat (mimo jiné), že jugoslávští kněží vstoupí do kněžských asociací. To byla podmínka pro Vatikán

V prosinci 1951 však Stepinac přeci jen z věznice podmíněčně propuštěn byl. Když už se nezdařilo přimět jej k vycestování za hranice, byl alespoň konfinován ve své rodné vesnici Krašić nedaleko Záhřebu, kde měl strávit zbývající dobu svého trestu. Od tohoto smířlivého gesta zjevně jugoslávské vedení mnohé očekávalo - ač k jistým změnám došlo, přeci jen po celou dobu Stepinacovy internace k výraznému oteplení vzájemných vztahů nemohlo dojít.

Obrovský problém představovaly zejména kněžské spolky. Na kněžstvo byl vyvíjen nátlak jednak ze strany státu, aby do nich vstoupili (tím by stát získal jistý dohled nad jejich činností a zároveň oslabil jejich vazbu k Vatikánu), jednak ze strany biskupů, aby tak v žádném případě nečinili. Právě zamítavý postoj biskupů byl pro komunistickou moc trnem v oku a ve chvíli, kdy se objevily důkazy, že biskupové jednají v souladu s pokyny z Vatikánu, čelil episkopát obvinění, že opět pracuje ve službách nepřátelské mocnosti (problém Terstu nadále trval) a škodí zájmům jugoslávských občanů.

Vzájemný vztah byl silně ořesen v roce 1952. V listopadu se papež Pius XII. rozhodl arcibiskupa Stepinace jmenovat kardinálem. Tímto krokem bylo jugoslávské vedení zaskočeno a vnímalo jej jako jasný, nepřátelský krok. Rozhořčeno bylo i načasováním - krátce předtím se totiž opět zhoršila situace týkající se kněžských spolků. Vládě se zdálo, že zatímco ona se snažila o vstřícný postoj, Vatikán dal najevo, že o něco podobného nemá zájem: rozhodla se tedy s ním přerušit diplomatické styky. Stepinac do Říma pro kardinálský klobouk neodjel - vyjádřil se v tom smyslu, že pokud mu to Svatý stolec nařídí, podřídí se, že sám ale nemá vůli k tomuto kroku - musel by totiž jednak žádat o povolení k výjezdu jugoslávské orgány a nikdo mu nemohl zaručit, že mu bude umožněno vrátit se zpět. Po jmenování kardinálem byl dohled státních orgánů nad konfinovaným Stepinacem ještě utužen.¹¹⁷ Zároveň se zostřila proticírkevní opatření, vzedmula se masivní kampaň označující Vatikán a biskupy jako „zrádce

nepřijatelná. Viz Alexander, Stella: *Triple Myth*, str. 188.

¹¹⁷ Benigar, Aleksa: *Stepinac*, str. 721-742.

a nepřítele lidu.“¹¹⁸

V květnu 1953 byl vydán zákon upravující právní postavení náboženských komunit. Na celosvazové úrovni se týkal třiceti státem uznaných náboženských společenství. Byl to velice významný počín, protože víceméně poskytl legální zakotvení těchto institucí v jugoslávské společnosti, i když rozhodně neuspokojil jejich požadavky. Deklaroval, že v SFRJ je zaručena svoboda vyznání, která však byla privátní věcí každého. V podstatě tím bylo právně zakotveno oddělení státu a církve.¹¹⁹

Poslední léta svého života tedy Stepinac strávil v Krašici. Věnoval se četbě, modlitbám, snažil se, přes všechny obtíže, které přinášel neustálý dohled, udržovat tajně velmi rozsáhlou korespondenci. Přijímal návštěvy z církevních kruhů, často jej také vyhledávali západní novináři. Několik let před smrtí jej sužovalo závažné onemocnění červených krvinek. Tvrdošíjně odmítal opustit Jugoslávii. Z obavy, že by mu nebyl umožněn návrat zpět, se nezúčastnil ani pohřbu papeže Pia XII. v říjnu 1958.¹²⁰ Stepinac sám zemřel 10. února 1960.

Vyvstala otázka, kde bude pohřben. Církevní kruhy se snažily prosadit, aby to bylo umožněno v záhřebské katedrále. Opět však do problému zasáhl stát: protože Stepinac zemřel v době výkonu svého trestu, přísluší státním orgánům, aby rozhodly, kde se pohřeb bude konat. Mohlo to být kdekoliv na území farnosti Krašic, ale v žádném případě nikoliv v Záhřebu.¹²¹ Proč režim svůj názor změnil, není jasné. V Krašici probíhaly přípravy, když den před konáním pohřbu dorazila zpráva, že vláda svůj postoj změnila a že arcibiskup může být pohřben v záhřebské katedrále. Tak se stalo dne 13. února 1960.

Se Stepinacem odešla klíčová postava jedné důležité etapy vztahů jugoslávského státu a katolické církve. Vzájemný vztah se začíná dostávat do jiné

¹¹⁸ Gatz, Erwin: *Kirche und Katholizismus seit 1945*. Paderborn: Ferdinand Schöningh Verlag, 1999, str. 62 – 90.

¹¹⁹ Viz Stupperich, Robert: *Kirche und Staat in Bulgarien und Jugoslawien. Gesetze und Verordnungen in deutscher Übersetzung*. Witten, 1971.

¹²⁰ Bauer, Ernst: *Aloisius Kardinal Stepinac*, str. 149-150.

¹²¹ Alexander, Stella: *Triple Myth*, str. 208.

roviny, hroty se postupně obrousily. Dáno to bylo jistě i změnou na svatopetrském stolci, neboť papež Jan XXIII. uskutečňoval vůči socialistickým zemím smířlivější politiku než jeho předchůdce Pius XII.

6. SRBSKÝ POHLED NA STEPINACE

Srbský náhled na Stepinace souvisí velmi úzce s rolí, kterou katolická církev v NDH hrála. Vzhledem k velkému počtu kněží, kteří se ustašovských zločinů aktivně zúčastnili, je tato role velice tristní. Stepinac je v první řadě nahlížen jako člověk, který byl hlavou katolického duchovenstva, a proto nesl zodpovědnost za to, co se dělo, a který už z titulu své funkce měl morální povinnost zasáhnout proti páchaným zločinům. Co mu tedy konkrétně bývá vyčítáno?

Jednak to, že zradil jugoslávský stát (kterému přísahal věrnost), když se ještě před konečnou kapitulací jugoslávské armády přiklonil k nové NDH. Vzhledem k důležitosti, jakou katolické náboženství hrálo v ideologii, na níž byl chorvatský stát vybudován, to mohla být jediné katolická církev (a obzvlášť její nejvyšší představitel), která měla potenciál postavit se zločinným ustašovským praktikám na odpor. Nestalo se tak však, ba dokonce církev režim aktivně podporovala. I Stepinac samotný, přinejmenším v raném období, vyjadřoval podporu představitelům NDH, nikdy se s nimi veřejně definitivně nerozešel a existenci (zločinného) státu NDH hájil do poslední chvíle, například na slavnostních mších. Byl tedy představitelem chorvatského nacionalismu ve vypjatých dobách druhé světové války, kdy upřednostňoval chorvatské zájmy před hodnotami universálně platnými.

Averze Stepinace vůči ortodoxii je známá, mnohokrát je i doložená. Stepinac nebyl proti samotným konverzím srbského obyvatelstva, dokonce je vítal. Nesouhlasil snad s jejich průběhem a násilnostmi, které je provázely, ale to je tak

všechno.¹²² Ani proti ostatním opatřením, která měla za cíl eliminovat srbskou přítomnost v NDH, neprotestoval - pokud, tak opět jen kvůli jejich násilnému průběhu, a to ještě jen slabě a velice opatrně.

Jeho spřízněnost s ustašovským režimem je zjevná – udržoval s ním kontakt, dokonce zastával i významné funkce ve vedení státu, ať už to bylo jeho členství v saboru (sněmu = chorvatském parlamentu)¹²³ nebo úřad generálního vikáře v chorvatské armádě. Argumenty, že ač v těchto funkcích, přesto neměl žádný vliv, jsou plané – už tím, že je měl, demonstroval svou podporu tomu, co se dělo.

Nikdy nepotrestal žádného kněze v souvislosti s ustašovskými zločiny.

On, nejvyšší představitel katolické církve, měl dohled nad tím, co bylo publikováno v katolickém tisku. Argumenty, že tisk byl pod dohledem cenzorů, jsou sice pěkné, ale váhu by měly, pokud by byla patrná změna mezi tím, co bylo psáno před a po vzniku NDH – katolické noviny ovšem vedly profašistickou kampaň ještě před vypuknutím války na Balkáně.¹²⁴

Stepinac možná pomohl některým jednotlivcům, vzhledem k tomu, co se však kolem dělo, to bylo zoufale málo.

V souvislosti s legálností nebo nelegálností soudního procesu, který byl proti Stepinacovi po válce veden, nejčastěji zaznívá, že je sice pravda, že průběh procesu byl zinscenován, dále však platí, že Stepinac byl válečný zločinec, že v průběhu války ustašovce podporoval a byl zodpovědný za to, jak se kněží chovali. Věta, kterou se na soudu nejčastěji hájil – „Mé svědomí je čisté“ – je komentována s podivením, kdo si může dovolit něco takového prohlašovat, když ve jménu jeho náboženství a prostřednictvím těch, nad nimiž měl kontrolu, byly páčány takové ukrutnosti, jako v tomto případě.¹²⁵

¹²² I při soudu nadále popíral, že by se konverze prováděly násilím a že by na nich měli podíl katoličtí kněží.

¹²³ Viz např. Bulajić, Milan: *Jasenovac – Jewish Serbian Holocaust. The Role of the Vatican in Nazi Ustasha Croatia (1941 – 1945)*. Beograd: Stručna knjiga, 2002.

¹²⁴ Stouffer, Bill. *The Patron Saint of Genocide*.

<http://www.pavelicpapers.com/features/essays/psg.html>, 19.4.2006

¹²⁵ Tamtéž.

Stanovisko velké části Srbů je vůči Stepinacovi negativní již od války. Jugoslávské vedení si proto muselo pečlivě rozmýšlet všechny kroky, které mělo v úmyslu se Stepinacem podniknout, aby zbytečně nevyvolávalo jejich nespokojenost.

7. ZÁVĚR

Hodnotit postavu arcibiskupa Stepinace je velice obtížné. Mnohé z argumentů, které používají ať už jeho kritici na jedné nebo obhájci na druhé straně, mají svá opodstatnění. Jakožto *hlavní* představitel jedné z *hlavních* církví v regionu, kde jednu z *hlavních* otázek vždy (a zejména za druhé světové války) představovala příslušnost k tomu nebo onomu náboženství, by si Stepinac rozhodně nemohl stěžovat na nezajímavý život.

Stepinac byl nacionalista. Možná nacionalista v umírněnějším významu tohoto slova, ale nepochybné je, že vždy pevně stál za tím, co považoval pro chorvatský národ za nejlepší. Nabízí se otázka, je-li tento přístup správný za každých okolností, tedy i ve chvílích, kdy se ve jménu jednoho národa páchají takové zločiny na jiném národu (na jiných národech), jako tomu bylo za časů NDH. Stepinac byl vždy přesvědčen o nároku svého národa na vlastní stát. Když vznikla NDH, stala se ona tím vytouženým státem. Nikdy nezpochybnil její právo na existenci a přinejmenším v počátcích podporoval režim, který v ní panoval. V pozdější době zaujímá k režimu rezervovanější postoj, i když otevřeně, nezpochybnitelně, se od něj nedistancoval nikdy. Zjevně rozlišoval mezi státem a režimem v něm panujícím.

Je zřejmé, že snahou Pavelićova režimu bylo využít katolickou církev jako instrument, jež mu měl zajistit legitimitu. A církev se k tomu (prostřednictvím mnoha kněží) zneužít dala. Stepinac na jedné straně legitimitu režimu poskytoval – styky s ním nikdy nepřerušil, na druhé straně je ale zjevné, že mnohé z jeho kroků autoritu vládní moci cíleně podkopávaly – jedná se zejména o Stepinacova kázání, v nichž byla moc kritizována otevřeně a bez servítků. Kázání pravděpodobně nacházela ohlas v chorvatské společnosti, i když fakt, že podpora ustašovskému režimu nebyla veliká, bych spíše označila za výchozí podmínku než za následek Stepinacovy činnosti.

Další z otázek, která při vypracovávání mé práce vyvstala, se týká

Stepinacovy aktivity (pasivity) v souvislosti s tvrdými opatřeními, která postihla nechorvatská etnika žijící v NDH. Je nezpochybnitelné, že Stepinac se přímo zasloužil o záchranu mnoha (několika tisíc) lidských životů a že mu tento postoj vynesl nepřátelství ze strany ustašovských prominentů. Něco do sebe má i ten argument, že Stepinacovo chování se pohybovalo na hranici únosnosti a vyostřenějším postojem by se mu asi nepodařilo pomoci nikomu. Na druhé straně ale stojí tak brutální zacházení s „nežádoucími osobami“, že jeho chování se jeví příliš umírněné a nedostačující. Determinována současnou znalostí problematiky soudím, že Stepinac měl vystupovat razantněji, a to i přes riziko, které by to s sebou přineslo.

Stepinac byl již před válkou znám svými antikomunistickými postoji. Když pak byl s komunistickou mocí přímo konfrontován, ani o kousek z nich neslevil, naopak. Dokonce se dá říci, že vůči komunistickému režimu zastával vyhraněnější stanovisko než vůči režimu ustašovskému a byl ochoten tolerovat mu méně věcí. Protože ani komunisté nebyli církvi (církvím) příznivě nakloněni, zdá se být vzájemný konflikt nevyhnutelným. Proces, který byl proti Stepinacovi veden, byl evidentně zinscenován, čehož následkem bylo mimo jiné to, že Stepinacova role za druhé světové války nebyla po dlouhou dobu podrobena vlivu veřejné, demokratické diskuze.

A ta trvá dodnes. Svědčí o tom například fakt, že již dvakrát, v roce 1970 a v roce 1994, byl Stepinac navrhnut na udělení titulu „Spravedlivý mezi národy.“ Památník Yad Vashem v Jeruzalémě však obě žádosti zamítl: jednak nebyly podány přímo lidmi, kterým Stepinac zachránil život ani jejich potomky, jednak, jak se vyjádřil mluvčí památníku, „stál Stepinac příliš blízko ustašovskému hnutí, a jakožto hlavně katolické církve mu nehrozilo tak velké nebezpečí.“¹²⁶

V devadesátých letech, v souvislosti s rozpadem Jugoslávie a novou vlnou nacionalismu, se téma Stepinac znovu dostalo do popředí. Dne 14. února

¹²⁶ <http://volksgruppen.orf.at/kroatenungarn/aktuell/stories/38662/>, 6.4.2006

1992 chorvatský parlament přehodnotil jeho rozsudek a odsoudil proces, který k němu vedl. Papež Jan Pavel II. Stepinace při své návštěvě Chorvatska dokonce 3. října 1998 blahoslavlil. Stalo se tak i přes žádost pařížského Wiesenthalova centra, aby s podobným krokem ještě počkal, než budou prošetřeny všechny potřebné historické dokumenty.

Zatím poslední aféra, která se v souvislosti se Stepinacem v Chorvatsku vynořila, pochází z letošního března (2006): Srbové žijící v chorvatském městě Gračac přejmenovali ulici dosud nesoucí Stepinacovo jméno na ulici Velebitskou. To se samozřejmě setkalo s negativním ohlasem u chorvatské veřejnosti.¹²⁷

¹²⁷ <http://www.vecernji-list.hr/newsroom/news/croatia/510394/index.do>, 6.4.2006

8. RESUMÉ

Alojzije Stepinac wurde Erzbischof von Agram im Jahr 1937, kurz vor dem Ausbruch des zweiten Weltkrieges, und auf der Spitze der kroatischen katholischen Kirche blieb er bis zu seinem Tod im Jahr 1960.

Stepinacs Leben ist eng mit dem kroatischen Volk verbunden. Er hat nie den Anspruch der Kroaten auf einen eigenen Staat angezweifelt. Er teilte mit seiner Unzufriedenheit mit dem Leben im königlichen Jugoslawien und bejubelte die Entstehung des Unabhängigen Staats von Kroatien. In diesem Marionettenstaat des Dritten Reiches spielte die Zugehörigkeit zu der katholischen Religion eine wichtige Rolle.

Stepinac freute sich über die Entstehung des Staates. Schon weniger war er aber von der engen Bindung zu Deutschland begeistert. Er konnte darüber keine Illusionen haben, weil er die Politik von Hitler und ihre Folge gut kannte – schon seit 1937 arbeitete er mit Flüchtlingen aus Deutschland zusammen.

Seine Beziehung zu dem Ustascha-Regime ist schon problematisch. Einerseits begrüßte er solche Maßnahme, die die kroatische Gesellschaft „heilen“ sollten, andererseits stehen aber die Maßnahmen gegen Serben, Juden, Zigeuner, mit denen er nicht einverstanden sein konnte. Er protestierte dagegen, seine Proteste hatten während des ersten Jahres private Form und trotzdem er dadurch „persona non grata“ für die Ustascha wurde, mindestens formal verleihe er weiter dem Regime die Legitimität. Öffentlich trat er in seiner Predigten gegen die Situation in NDH seit 1942. Das gegenseitige Verhältnis zwischen ihm und den Ustascha war angespannt, zu einer eindeutigen öffentlichen Spaltung kam es aber nie. Stepinac hat während des Krieges vielen Leute geholfen und ihren Leben gerettet – das Problem steht darin, ob das genug war und ob er sich nicht mehr gegen die Ungerechtigkeiten

verwahren sollte.

Nach dem Krieg ist er in Konflikt mit der kommunistischen Macht geraten. Stepinac war durch seinen Antibolschewismus bekannt und diese Auseinandersetzung war wahrscheinlich unvermeidbar. Die Kommunisten nutzten seine undeutliche Rolle während des Krieges in ihren Kampf gegen der katholischen Kirche aus, und in einem inszenierten Prozess wurde er zu 16 Jahr Gefängnis verurteilt. Die Beziehungen zwischen der kroatischen katholischen Kirche und dem jugoslawischen Staat waren dann angespannt und bis zu seinem Tod im 1960 konnten sie nicht normalisiert werden. Die Diskussionen über Stepinac und seine Rolle in moderner kroatischer Geschichte verlaufen bis heute.

9. PŘÍLOHY

9.1 VÝBĚR ZE STEPINACOVÝCH KÁZÁNÍ

Kázání při příležitosti svátku Sv.Otce roku 1940

V tomto kázání Stepinac vyjadřuje své názory na komunismus. Komunismus vlastně zosobňuje peklo, neboť odnímá člověku víru v Boha, a nyní si komunisté umínili získat si i chorvatský národ. S komunisty nikdy nemůže být dosaženo shody, pokud se nezřeknou své nauky a svých zločinů. Kdyby to udělali, přestanou být komunisty. Navíc je jejich cílem vymazat jakoukoli upomínku na Boha z povrchu zemského.

« Danas smo svjedoci — veli on — nečega daleko gorega, kad su poput gladnih skakavaca s istoka napali našu domovinu oni, koji bi htjeli nešto vise, to jest, iščupati mu Boga iz srca i duše i tako ga učiniti najvećim siromahom na zemlji. Jer sigurno je to, gdje nemá vise Boga u duši, nemá smisla ni domovina ni život na zemlji, kad je život bez Boga gotov pakao.

Takav pakao stvorila je već u nekim državama družba onih zločinaca, koje svijet zove komunistima. Takav pakao željeli bi sada, dok traje svjetski rat (jer riba se u mutnom lovi) stvoriti isti i u našoj domovini Hrvatskoj. Ponadali su se valjda, kad se uspostave tobožnji diplomatski odnosi sa savezom boljševičkih republika na istoku Evrope, da će nama predstavnicima katolicke Crkve u Hrvatskoj začepiti usta, da šutimo na sve što oni budu poduzimali, da istrijebe vjeru u Boga u dušama Hrvatskog Naroda. Ali taj Hrvatski Narod, i ako manji po broju od drugih, nikada nije bio narod kukavica, pa neće biti ni njegovi crkveni poglavari. Mi bismo bili izdajice svoga svetoga zvanja, kad bismo se bilo laskanjima bilo prijetnjama dali zavesti da ne kažemo svome narodu istine. A prava istina jest, da s komunistima nikada ne može biti suradnje, dok se ne odreknu svoje nauke i svojih zločinstava i tako prestanu biti ono što jesu. A ne može biti suradnje zato, jer oni vodě organiziranu akciju, plaćaju silnim milijunima, da se ime Božje i svaka uspomena na Boga istrijebi s lica zemlje...

Nas su kušali u zadnje vrijeme uvjeriti, da nema za naš Hrvatski Narod pogibelji od

suradnje s komunizmom. Ali mi nismo zaboravili naše národně poslovice: 'Tko s davlom tikve sadi, tikve mu se o glavu razbijaju!' A nismo zaboravili ni one latinské: 'Timeo Danaos et dona ferentes — bojim se Danajaca i ondá kad nose darove!' Mi nismo zaboravili iskustva katolické Španjolske niti smo slijepi, a da ne bismo vidjeli sudbine, koja je stigla male narode, koji su dospjeli pod njihovu vlast, pa da bismo si pravili iluzije o tome, što čeka Hrvatski Narod pod njihovim knutom. Niti nas mogu ma i na čas pokolebati u našem djelovanju njihova prijeteća pisma, koja ne rijetko primamo, što nas tobože čeka, kad oni dodu na kormilo. Mi im poručujemo, da ih se baš ništa ne bojimo, držeci na umu opomenu Krista Spasitelja 'Ne bojte se onih, koji ubijaju tijelo, ali duše ne mogu ubiti, već se bojte Onoga, koji može i dušu i tijelo pogubiti u pakao!' »

U drugoj točki izlaže plodove, koje rada komunizam navadajući činjenice: « Mnogi su pomislili — nastavlja — da se valjda bojimo za sebe, i za svoj tobožnji imetak. Ali što se mene lično tiče, neće naći u gruntovnici ni pola pare upisano na moje ime. U tom srno pogledu jednaki prosjacima...

I zato ih se baš ništa ne bojimo! I zato nećemo prestati raditi niti přestati govoriti svome národu istinu, jer nećemo da on popljuje svu svoju časnu, junačku kršćansku i katoličku prošlost kroz 1300 godina i postane narodom ubojica, narodom pljačkaša, narodom razbludnika, narodom kradljivaca i tatova. A nećemo zato, jer znademo da bi mu u tom slučaju brzo bio kraj. Riječ je, naime, Božja neopozovljiva za neraskajane: 'Rod će bezbožníka biti istrijebljen' ».

Viz Benigar, Aleksa. Alojzije Stepinac, Hrvatski kardinal. Rim: Ziral, Zajednica Izdanja Ranjeni Labud, 1974, str.455 – 456.

Kázání z 26.října 1941 na Svátek Ježíše Krista Krále

Toto kázání mezi sebou taktěž šířili partyzáni a využívali jej k propagandistickým účelům. Vyzdvihuje důležitost Ježíše Krista v životě každého správného katolika a postuluje, že Kristovy postoje je nutno bránit nejen, když to člověka nic nestojí, ale i když mu to přináší obtíže. Hlavním motivem kázání je láska k bližnímu, ke všem lidem bez rozdílu. I mnozí z těch, kteří se nazývají křesťany, na toto hlavní přikázání dané Kristem zapomínají a neřídí se dle něj.

« Mi smo se danas sabrali u ovom hramu Božjem, da odamo počast onome, koji je doduše ponizan hodao zemljom, ali koji ima na haljini i na bedru svome napisano ime: ‚Kralj kraljeva i Gospodar gospodara‘. Želio bih, da toga kralja naših duša, Krista Spasitelja, ne samo u teoriji pravo prosućujete, nego u ova žalosna vremena i u praksi provodite u život ono, što je on riječju učio, a primjerom pokazao.

Isus Krist odviše je jaká ličnost u povijesti svijeta, a da ne bi na se privukao pažnju čovječanstva. Nauk njegov odviše odskače nad sve nauke, što ih je svijet čuo i vidio do sada, a da se ne bi ljudi interesirali za nj. Ali nažalost mnogi zataje, kad valja priznati čitavoga Krista sa svim konsekvencijama, koje izvire iz njegove nauke.

Mnogi bi htjeli biti članovi Kristove Crkve, ali neće nerazrješivost braka. Mnogi bi htjeli miran život na zemlji, ali neće zakona opraštanja. Mnogi bi htjeli uživati radosti čiste savjesti, ali neće mrtvenja strasti. Mnogi bi htjeli uskrsnuće, ali neće križnoga puta.

A ipak se Krist ne dá dijeliti, već otvoreno naglasuje: 'Tko nije sa mnom, taj je protiv mene, i tko sa mnom ne sabire, prosipa'.

Ako ga, dakle, priznajemo svojim kraljem i svojim gospodarom, onda neka se to prije svega i nadá sve odrazi u praktičnom životu. Priznajmo ga ne samo onda, kada to koristi našim zemaljskim interesima, nego i onda, kad nas to stoji žrtava. Priznajmo ga ne samo onda, kada to koristi veličini naroda i domovine, nego i onda, kada se svijamo u tugama i bolima. Priznajmo ga ne samo onda, kad nas drugi ljube, nego i onda, kad nas drugi mrze. Priznajmo ga ne samo onda, kad nas uči ljubiti roditelje, nego i onda, kad nas uči ljubiti neprijatelje. Jer Krist se ne da dijeliti, nego hoće, da ga se ili prizna čitavoga ili da ga se uopće ne prizna. 'Tko nije sa mnom, protiv mene je, i tko sa mnom ne sabire, prosipa'. To je tako jasno rečeno, da su uzalud svi pokušaji onih, koji bi htjeli lažne ideje svijeta po-miriti s naukom Božjom.

Na jednu bih vas stvar želio danas upozoriti, ako želite biti pravi podanici Krista Kralja, a to je ljubav prema bližnjemu, ljubav prema čovjeku bez razlike kako se zvao. U ovo zadnjih nekoliko decenija uspjele su razne bezbožne teorije i ideologije tako zatrovati svijet, da je mržnja postala — rekao bih — glavnim pokretalom sviju ljudskih čina. Pogibao je, da i oni koji se diče katoličkim imenom, da ne rečem čak i duhovnim pozivom, postanu žrtvom strasti mržnje i zaborave na zakon, koji je najljepša karakteristika kršćanstva, zakon ljubavi.

Ono čime je Isus Krist tako privukao ljudska srca i dignuo paloga čovjeka, ono čime je bezbrojne hiljade oduševio, da budu spremni i na najteže žrtve, jest njegova beskrajna ljubav prema čovjeku. Pokazao ju je najprije djelima, kad je zemljom 'prošao čineći dobro i liječeći sve', pokazao je to i riječima, kad nas je učio: 'Od ove ljubavi nitko veće nemá, nego ako tko položi život svoj za svoje prijatelje'.

Pa ako i ne traži od nas da dademo život za bližnjega onako, kao što ga je dao on, Sin Božji i kralj naših duša, ipak nikoga ne izuzimlje od temeljnog zakona ljubavi prema drugome čovjeku. Što vise, ne može se spojiti ljubav prema Bogu s mržnjom prema čovjeku. Ljubimac Kristov sv. Ivan apoštol ne ustručava se ni za čas ustvrditi: 'Ako tko reče: Ijubim Boga, a mrzi na bližnjega svoga, lažac je, jer tko ne Ijubi brata svoga, koga vidi, kako može ljubiti Boga, koga ne vidi?'

Kad, dakle, slavimo danas Krista, Kralja naših duša, nastoj-mo nasljedovati njegovu najljepšu krepost, úpravo u ovim vre-menima, krepost velikodušnosti i ljubavi prema bližnjemu — a to je svaki čovjek — da ne potonemo svi skupa u pravom potopu mržnje, koja je zahvatila svijet.

Nastojte baš vi, članovi katolicke akcije, kao suradnici Crkve, da učinite sve, što je u vašoj moći, da Isus Krist postane doista opét kraljem srdaca naših, kako ga Pijo XI naziva u enciklici za blagdan svetkovine Krista Kralja; da načelo ljudskog djelovanja ne bude mržnja, nego širokogrudna ljubav prema čovjeku, bližnjemu našem, jer se bez nje ljudsko društvo pretvara u čopor divljih zvijeri, úpravo onako kao što ga ljubav pretvara u raj.

O, koliko bi se ledenih srdaca otopilo, koliko zločina spriječilo, koliko suza pokajnica izvabilo na oči, koliko sreće na zemlju pojavilo, kad bi Isus Krist postao ustinu kraljem srdaca naših, kad bi njegov zakon postao pravilo ljudskog života, kad bi njegova ljubav postala načelo ljudskog djelovanja! Dok ne ograne žarko sunce na nebu i ne dune topli blagi vjetar, uzalud ćemo čekati, da se umekša tvrda ledena korá i nikne šareno cvijeće. I dokle god opét Kristova ljubav ne obasja srca naša, ludost je i pomisliti na bolje dane čovječanstva, ludost je vjerovati u boljega čovjeka...

Draga katolička omladino, katolické žene i muževi! Više nego ikada potrebni su danas čovječanstvu heroji Kristové ljubavi, da sagrađe što je porušeno u ljudskim dušama; da izlijeće, što je bolesno; cla zaviju, što je ranjeno; da svezu, što je slomljeno; da utješe što je žalosno; da obrišu suze onima, što pláču. A tih je mnogo, neizmjerne mnogo danas po čitavom svijetu. Budite vi glasnici te divné kršćanske ljubavi. Ona će vam biti najbolje svjedočanstvo před Bogom, najbolja legitimacija před svakim pravim čovjekom, najbolji radni program ne samo za ovu godinu, nego i za čitav život ».

Viz Benigar, Aleksa. Alojzije Stepinac, Hrvatski kardinal. Rim: Ziral, Zajednica Izdanja Ranjeni Labud, 1974, str.472 – 475.

Kázání na svátek Sv. Petra 1942

V tomto kázání se Stepinac vyjadřuje ke konverzím a ke vztahu církve k těm, kteří k ní konvertovali. Stojí si za tím, že byl proti jakékoliv násilné konverzi a že církev miluje každého svého člena a nedělá v něm rozdíly.

« Na mjestu je — veli on — da se ovom prilikom sjetimo one naše braće, koja su stoljećima bila rastavljena od Petra, vidljive glave Crkve Kristové, koja je samo

jedna, koja ima samo jednu glavu, Petra i njegove nasljednike, pape, a koja su se braća vrátila u svoju djedovsku vjeru.

Bog nam je svjedok, da smo bili protivní svakom prisilnom stupanju u katoličku Crkvu. Ako su iskreno prešli, nijesu ništa izgubili, nego su se vratili vjeri svojih djedova i danas su potpuno ravnopravni članovi katolicke Crkve, koja ih sve bez razlike ljubi.

Neka bude ovdje javno rečeno, da je Crkva učinila sve, što je u njezinoj moći, da tu svoju djecu zaštiti, jer je ne vode nikakvi politički motivi, nego briga za spasenje duša.

Ako ih na žalost nijesmo uspjeli zaštiti, nije krivnja na Crkvi, nego na neodgovornim elementima, koji su se za počinjena zla protiv svih zakona i Božjih i ljudskih osvećivali i na nevinim ljudima. Krivnja je na pojedincima, koje nije vodio razbor, nego luda strast i nepromišljenost.

Crkva će i u buduće činiti sve što može za svu svoju djecu bez ikakve razlike, a i bez straha bilo s lijeva bilo s desna, jer zna da čini ono, što Bog i zakon njegov traži i nalaže »

Viz Benigar, Aleksa. Alojzije Stepinac, Hrvatski kardinal. Rim: Ziral, Zajednica Izdanja Ranjeni Labud, 1974, str. 475.

Kázání z 25.října 1942 na Svátek Ježíše Krista Krále

Motivem tohoto kázání jsou rasové předsudky. Stepinac říká, že příslušnost k tomu kterému národu nemá v Božích očích žádnou váhu. Všechny národy jsou jím stvořeny a existuje tedy jenom jedna rasa, a tou je rasa Boží. Příslušníci této rasy mohou být různorodí, úkolem všech je ale sloužit k Boží slávě. Jejich vzájemné rozdíly nesmí být příčinou vzájemného vraždění. Každý národ a každá rasa, která na Zemi žije, má právo na život důstojný člověku a zacházení důstojné člověku. Proto katolická církev odsuzuje jakékoliv násilí a nepravosti, které jsou páčány ve jménu rasových, třídních nebo národnostních teorií. Zároveň ale zmiňuje, že povinností katolíka je milovat svoji vlast. Toto kázání mezi sebou šířili partyzáni.

«A što su pred Bogom rase i narodi na zemlji? Vrijedno je, da se i o tom upitamo u doba, kad su klasne, rasne i narodnosne teorije postale prvim predmetom raspravljanja među ljudima.

Prva stvar, koju tvrdimo, jest, da su svi narodi bez iznimke pred Bogom ništica. 'Svi su narodi — govori prorok — kao ništa pred njim i smatra ih za ništa i ništavilo'. Te riječi prorokove našle su već mnogo puta u povijesti svijeta svoju potvrdu, kad je Božja ruka iz raznih razloga pomela pojedine národe s lica zemlje. Ona je to u stanju činiti i danas sa svakim narodom, jer 'malo i veliko stvorio je Gospod, ako se kao narod ne bude ravnao po zakonima od Boga postavljenim.

Drugo, što tvrdimo, jest, da svi narodi i rase potječu od Boga. Stvarno postoji jedna rasa, a to je Božja rasa. Njezin rodni list nalazi se u knjizi Postanka, kad je ruka Božja iz gliba zemaljskoga sazdala prvoga čovjeka i udahnila mu životni duh. Na sličan način načinio mu i družicu, a ondá ih blagoslovio govoreći: 'Rastite i množite se i napučite zemlju'. Svima pripadnicima te rase sasvim je jednak i ostat će do konca svijeta i dolazak na ovaj svijet i odlazak sa ovoga svijeta, jer je bez iznimke zapisano prstom Božjim: 'Prah si i u prah ćeš se pretvoriti!'

Pripadnici te rase mogu biti više ili niže kulture, mogu biti bijele ili crne boje, mogu biti odijeljeni oceanima, mogu živjeti na sjevernom ili na južnom polu, ali bitno ostaju rasa, koja od Boga proizlazi i Bogu ima da služi prema normama naravnog i pozitivnog zakona Božjeg, zapisanog u srcima i dušama ljudi i objavljenoga po Sinu Božjemu Isusu Kristu, vladaru svih národa.

A čemu onda razni narodi i koja im je funkcija? Oni su tu svi bez razlike zato, da služe proslavi Boga. Jer i ako je Bog u sebi biće jednostavno, nama ljudima mnogo više odskače njegova veličina i ljepota iz raznolikosti stvorenih stvari. Kako divan mora da je Bog, kad je u stanju stvoriti tako šaroliko biljno carstvo! Tako šaroliko rudno carstvo! Tako raznoliko životinjsko carstvo! Tako golemi broj nebeskih zvijezda! Tako goleme oceane! A zar ne odskače vanredno njegova veličina, mudrost i snaga, kad je stvorio i tolik broj naroda na zemlji s tako raznolikim jezicima! Zbog te raznolikosti jezika i naroda može biti mnogo plemenitog natjecanja među narodima i unapredi-vanje kulture kao što je i mnogo življi život u obiteljima, gdje je više djece.

Konačno narodnost kao takva može biti kao jaka ograda od morálně pokvarenosti,

koj a se širi iz drugog naroda. Imao je Bog, dakle, velikih i mudrih nazloga, kad je stvorio šarenilo naroda i dao zapovijed iskrene ljubavi prema vlastitom narodu u srca i duše ljudi.

No, ta raznolikost ne smije biti izvorom međusobnog uništavanja.

Jer treće, što tvrdimo, jest, da svaki narod i svaka rasa, kako se danas odražuje na zemlji, imade právo na život dostojan čo-vjeka i na postupak dostojan čovjeka. Svi oni bez razlike, bili pripadnici ciganske rase ili koje druge, bili Crnci ili uglađeni Evropejci, bili omraženi Židovi ili ponosni Arijci, imadu jednako právo da govore: 'Oče naš, koji jesi na nebesima'. A ako je Bog svima podijelio to právo, koj a ga ljudska vlast može nijekati? Svi narodi bez razlike, kako se zvali, imadu jednaku dužnost, da se udaraju u prsa i da govore: 'I otpusti nam duge naše, kao što i mi otpuštamo dužnicima našim'.

Zato je katolička Crkva uvijek osuđivala, a i danas osuđuje svaku nepravdu i nasilje, koje se počinja u ime klasnih, rasnih ili narodnosnih teorija. Ne može se istrijebiti s lica zemlje inteligencija, jer to možda prija radničkoj klasi, kao što je učio boljševizam. Ne može se istrijebiti s lica zemlje Cigane ili Židove, jer ih se smatra inferiornom rasom. Ako se budu na laku ruku primjenjivali principi raznih teorija, koje nemaju temelja, da li uopće postoji za bilo koji narod još kakva sigurnost na zemlji?

Katolička je Crkva imala odvažnost, da u bližoj prošlosti (kao uvijek kada je trebalo) digne ovdje svoj glas protiv zakulisnog rada internacionálně masonerije, protiv moralne depravacije naše omladine putem plaćene nearijske štampe, protiv zločina pobačaja dirigiranih sa straně nesavjesnih lovaca za imetkom i užicima; imala je odvažnosti, da kaže mušku riječ i u obráni naših hrvatskih nacionalnih prava, čak i okrunjenim glavama. Ali ona bi se iznevjerila svojoj zadaći, kad ne bi s istom dosljednošću dizala i danas glas na obranu svijetu, koji se žale na nepravde, kad mu na svoju ruku tko ubija ili na koji mu drago način oštećuje pripadnike druge rase ili narodnosti. To može samo zakonita vlast, ako je nekome dokazana krivica, radi koje zaslužuje kaznu.

To traže i právo shvaćeni interesi i právo shvaćena ljubav prema vlastitom narodu, koja za katolike jest i ostaje ne prazno slovo nego moralna dužnost, za koju je odgovoran Bogu.

Katolički muževi i žene! Katolički vjernici! Blagdan je danas Krista Kralja. Ne kralja, čija je vlast od danas do sutra, nego vladara vjekova! A za toga vladara stoji pisano: 'Narod i kraljevstvo, koje ti ne bi služilo, izginut će, takvi narodi sasvim će se

zatrti. To je povijest dokazala već mnogo puta. To će ona dokazati opet, ako današnji narodi budu otklonili zakon Evandelja i odbacili Krista.

Vaša je svéta dužnost raditi na tome, da se duh istinskoga Evandelja unosi u naš javni i privatni život. A u Evandelju uz Boga prvo mjesto zauzima i zapravo jedino mjesto ljudska ličnost. Čovjek je od Boga postavljen, da bude kruna svega stvorenoga, da bude vladar stvorenja: 'Rastite i množite se i napunite zemlju i vladajte njome i budite gospodari riba morskih i ptica nebeskih i svih životinja, što se miču po zemlji'. I ta ljudska ličnost, koju je ovo naše moderno doba degradiralo na nivo roba stvorovima, ima opet postati centrom, oko kojega se kreće sve stvoreno prema planu određenom od Stvoritelja svijeta. Jer i najzadnja ljudska ličnost, zvala se kako mu drago i pripadala kojoj mu drago rasi ili národu, nosi u sebi utisnut pečat Boga živoga, neumrlu dušu.

Jedan od razloga, koji je duboko vjernoga Krištofa Kolumba tjerao preko oceana, bila je i želja, da nove narode privede Kristu. Kad su ga nakon njegova povratka zapitali o novim zemljama, opisao je blago i čudesa te nove zemlje ushićenim riječima. No, završio je svoj govor riječima: 'Indija (kako je on mislio za Ameriku), Indija je lijepa i bogata zemlja, ali najljepši biser Indije to je duša Indijanaca!' Dá! To je najljepši biser svakoga čovjeka, kojega izgubljenoga da nade, nije se žacao sam Sin Božji Isus Krist, da side s nebesa, da preda ne samo sve, što ima, nego da položi i svoj vlastiti život na križu, da taj biser, čovječju dušu, izvadi iz blata grijeha, pridigne i spasi ».

Viz Benigar, Aleksa. Alojzije Stepinac, Hrvatski kardinal. Rim: Ziral, Zajednica Izdanja Ranjeni Labud, 1974, str.443 – 445.

Kázání z 14.března 1943

Kázání reagující na zavedení norimberských zákonů i na židy žijící v NDH. Stepinac se zamýšlí nad ztrátou hodnot, nad pohrdáním důstojnosti člověka. Každý člověk je stvořen k obrazu Božímu a je povolán k službě jeho větší slávě. Každý člověk má nezcizitelná práva, která mu nemůže odejmout žádná lidská moc. Je-li naším přáním, aby byl obnoven mír, pak musí člověk znovu získat svou ztracenou důstojnost.

« Katolički muževi i žene, katolički vjernici! Ako biste me upitali, u čemu baš danas gledamo ogromnu vrijednost papinstva za ljudski rod, onda bismo

odgovorili: u onom, što se danas gazi nogama manje više po čitavom svijetu, a to je obrana dostojanstva ljudske osobe, obrana prava obitelji, obrana malenih i slabih národa.

Bez sumnje je jedna od najtežih zabluda našega vremena, da je vrijednost ljudske osobe pala na ništa. Na pad vrijednosti novca priučio se svijet već u prošlom ratu i ne vidi tu više ništa osobito. Priučio se i na pad tolikih drugih materijalnih vrijednosti. Ali s padom dostojanstva ljudske osobe, s padom vrijednosti čovjeka, ne može se pomiriti nijedan normalan ljudski mozak. Jer bez obzira, da li vjeruje ili ne vjeruje u osobnoga Boga, svaki, pa i onaj poklonik najludjeg materijalističkog naziranja na svijet, osjeća u dubini svoje duše i ispovijeda to čitavim svojim životom, da on nije i ne može biti isto što i njegov pas; da on nije i ne može biti isto, što i kotačić u jednoj mašini; da on nije i ne može biti isto što i mjehurić sapunice, što ga prpošno dijete pusta slamkom u zrak. Svaki, pa i onaj poklonik najludjeg materijalizma, i onda kad najviše grmi protiv Boga, osjeća u dubini svoje duše značenje riječi: 'Ad maiora natus sum — ja sam ipak stvoren za nešto više!'

Onaj pak koji je sačuvao blago vjere, onaj koji nosi u duši neslomivu svijest o opstojnosti Boga Stvoritelja, on znade, da čovjek nije nikakav slučajni učinak maglovite panteističke evolucije, nego djelo volje Stvoritelja, koji je progovorio i u život izveo odluku: 'Načinimo čovjeka na sliku i priliku svoju!'

Svaki, dakle, čovjek, bez obzira kojoj rasi ili naciji pripadao, bez obzira da li je svršio sveučilište u kojem kulturnom središtu Evrope ili ide u lov za hranom u prašumama Afrike, svaki od njih jednako nosi u sebi pečat Boga Stvoritelja i imade svoja neotudiva prava, kojih mu ne smije oteti ili ograničiti samovoljno nijedna ljudska vlast.

Svaki od njih ima pravo na tjelesni život, ima pravo na duševni život, ima pravo na brak, ima pravo na religiozni odgoj, ima pravo na upotrebu materijalnih dobara, ukoliko se to ne kosi s pravednim zakonima, koji štite interese čitave zajednice, ima toliko drugih prava. I svaka povreda tih prava ljudske osobe ne

može, a da ne urodi lošim posljedicama. Iako danas toliko uzdišemo za mirom, ja bili se usudio ponoviti riječ slav-no vladajućeg pape Pija XII u prošlogodišnjoj božicnoj poruci:

'Tko hoće da se zvijezda mira (kao nekoć mudracima) pojavi i ostane nad ljudskim društvom, taj neka sa svoje strane pripomogne, da se ljudskoj osobi vrati dostojanstvo dano joj od Boga od prvog početka'.

Ali papinstvo stoji danas kao čvrsti zid i na obranu obitelji i obiteljskog života. Što to znači, razumjeti može samo onaj, tko ima prilike gledati suze onih, kojima prijete pogibao, da im bude razoreno obiteljsko ognjište. Mi smo prošli tjedan imali više puta prilike, da gledamo te suze i da slušamo uzdahe i ozbiljnih muževa i vapaje bezpomoćnih žena, kojima prijete slična pogibao samo zato, što se njihovo obiteljsko svetište ne poklapa sa teorijama rasizma. Mi kao predstavnici Crkve nismo mogli ni smjeli šutjeti, a da ne zatajimo svoje službe, već smo morali ponoviti riječi samoga Isusa Krista: 'Što je Bog sastavio, čovjek neka ne rastavlja'. A danas to kažemo i javno.

Nitko ne poriče prava svjetovne vlasti, da kazni zločine, koji se dokažu. Ima na to pravo i dužnost. Ali nitko ne daje pravo ljudskoj vlasti, da dira u svetost obitelji ili braka, koji je sklo-pljen na temelju naravnog i pozitivnog Božjeg prava.

Bilo bi svakako promašeno misii ti, da će katolička Crkva ikada odobriti mjere, koje diraju u osnovna prava čovjeka.

Pridolazi i drugi razlog, zašto to Crkva ne može učiniti. Zato, što se takvim mjerama premnogi pojedinci tjeraju silom u red protivnika postojeće državne vlasti, jer ne mogu kraj najbolje volje podnijeti, da im se njihove obitelji razaraju i uništavaju, dok oni savjesno vrše svoju dužnost prema domovini, čak i na bojnopolju, da i ne govorim o tolikim drugim službama, gdje se trude, da budu vjerni i korisni građani zajednice, u kojoj živé.

S punim je, dakle, pravom u svojoj božicnoj poruci veliki papa Pijo XII naglasio: 'Tko hoće, da se zvijezda mira pojavi i zaustavi nad ljudskim društvom, taj neka zabaci svaki oblik materijalizma, koji u národu gleda samo krdo

pojedinaca, koje se rastrgnuto i bez unutrašnje veze smatra kao stvar gospodstva i samovolje' »

Viz Benigar, Aleksa. Alojzije Stepinac, Hrvatski kardinal. Rim: Ziral, Zajednica Izdanja Ranjeni Labud, 1974, str. 439 – 441.

Kázání z 31.října 1943

V tomto kázání Stepinac kritizuje liberalismus, který se rozšířil v uplynulých letech mezi obyvateli Jugoslávie. Též se vyjadřuje k postoji církve k válečným událostem a k postoji jednotlivých kněží. Říká, že každý je za své činy sám zodpovědný a že církev vždy dávala jasně najevo svůj postoj k rasistickým naukám a nepřestává si za ním stát. Porušování Božích přikázání nikdy nemůže vést k ničemu dobrému. Na toto kázání zareagoval ministr Julije Makanec článkem v novinách, kde ho označil jako „nůž vražený do zad hrdinným ustašovským bojovníkům.“

« Pitat ćete možda, kakvu to ima vezu s pokorničkom procesijom, kojoj se koji taj možda i podrugljivo smijao, jer je izgubio vjeru u Boga? Odgovor je vrlo jednostavan. Vjerovali ljudi ili ne (jer to ne može Boga srušiti), Bogu dugujemo poštovanje i poslušnost, ili drugim riječima, mi srno veliki dužnici Božji. A evo ima već više od dva stoljeća, da Evropa uskraćuje Bogu dužno poštovanje.

Tko da ocrta sav smrad, što je izbačen protiv Boga preko novina i knjiga kroz posljednjih 20 godina? Tko da vjerno ocrta zločinačke pobačaje izvršene u zadnjih 20 godina u ime tobožnje znanosti i tobožnjih socijalnih indikacija? Tko da opiše svu prljavštinu života tolikih bračnih drugova? Tko da opiše sve zlo, što ga je donijela poganska moda današnjega ženskog svijeta? Tko da opiše svu razuzdanost i nepoštenje, što se u zadnja dva decenija opažala na morskim plažama i drugim kupalištima? Ta, dovoljno je sjetiti se samo naše rijeke Save. Ali šta ćemo duljiti? Sve je, naime, opačine čovječanstva sazeo prorok u jednoj riječi, kad je rekao: 'Krivnja moja izade na vrh glave moje, kao teško breme pritiskuje me'.

Tako srno eto mi odvagnuli Gospodinu Bogu, svome Stvoritelju. Razumije se, da je onda Gospodin Bog odvagnuo nama upravo tako kao i onaj seljak. Rekao je, naime, Krist: 'Kakvom mjerom mjerite, takvom će se i vama odmjeriti'. I odmjerio je Gospodin Bog čovječanstvu pravednom mjerom. Obrača u prah i pepeo sela, koja su počela proklinjati sv. Ime njegovo i oskvrnjivati dan Gospodnji mjesto da ga blagoslivlju za kruh, koji im daje, i zrak, što ga udišu. Pretvara u prali čovjekove umjetnine. Neka čovjek znade, da je najljepša umjetnina pred Bogom čista ljudska duša, koja je hram Boga živoga, a koju su mnogi ljudi pretvorili grijesima u špilju razbojničku. Danas se ispunjuju riječi sv. Pavla Apoštola: 'Strašno je pasti u ruke Boga živoga!' Jer smo zbog svojih grijeha pali u ruke Boga živoga, koji danas poput groma ne samo obara pojedine gradove i sela, nego i čitave narode. To nam zdrav razum govori, ako hoćemo, da se spasimo od potpune propasti, da nam se valja poput onih pokvarenih Ninivljana poniziti pred Bogom i iskrenom pokorom okajavati grijehe, što vape u nebo za osvetom.

Evo, zašto smo molili cijeli ovaj mjesec i čemu ova pokornička procesija.

Ona mi daje ujedno priliku, da javno odgovorim nebrojenim tajnim savjetnicima s lijeva i s desna, s brda i s dola, koji bi litjeli da predstavnicima katolicke Crkve sugeriraju, što bi imali činiti, da tobože na Crkvu ne padne krivnja za mnoga zla djela, koja su se zbila ili koja se zbivaju.

Jedni nas optužuju, da nismo pravodobno i da nismo, kako bi trebalo ustali protiv zločina, koji su se zbivali u pojedinim krajevima naše domovine. Njima odgovaram prije svega, da nismo niti željeli biti bilo čija politicka trublja, koja prilagoduje svoj glas časovitim željama i potrebama pojedinih stranaka ili pojedinaca. Mi smo uvijek naglašavali i u javnom životu principe vječnoga zakona Božjega bez obzira radi li se o Hrvatima, Srbima, Židovima, Ciganima, katolicima, muslimanima, pravoslavcima ili kome drugome. Ali mi ne možemo zvati na uzbunu niti fizički bilo koga siliti, da te vječne Božje zakone vrši, jer svaki čovjek ima slobodnu volju i svaki će za svoja djela odgovarati prema riječima Apostolovim, da će 'svaki svoje breme nositi'.

Zato ne možemo odgovarati ni za koju usijanu glavu u svećeničkim redovima. A da katolička Crkva ni u sadašnjim vremenima nije nimalo zatajila u svojoj zadaći, pokazat će budućnost, kada će se o mnogim stvarima moći mirnije raspravljati i kada dokumenti dodu na vidjelo.

Ali već danas bismo željeli staviti na stanovite krugove, organizacije i pripadnike drugih narodnih skupina upit: Da li je katolička Crkva huškala na rat, koji je donio tako teške posljedice, ili netko drugi? Da li je katolička Crkva godinama stvarala u dušama nezadovoljstvo i podivljalost, koja je urodila tako žalosnim posljedicama? Koliko je puta u posljednja dva decenija katolička Crkva opominjala sve predstavnike kulturnog i političkog života, da se prestane s gaženjem ljudskih i narodnih prava, da se prestane štamptom i kinima rušiti plemenito čovječstvo i čudorednost u národu?

Sve je to bilo uzalud. Vjetar je vijao usprkos svih naših na-stojanja i opominjanja i pretvorio se u strašnu buru, koju svi pravi katolici s nama duboko žale, ali koju se kraj svih poštenih nastojanja nije dalo spriječiti.

Zato prvoj grupi prigovaratelja odgovaramo: Na varna se ispunja priča o seljaku i pekaru. A ako netko misili, da katolička Crkva strepi zbog toga svoga rada pred budućnošću, taj se ljuto vara. Ona stoji vedra čela i mirne savjesti, da pogleda u oči svakoj situaciji, koja bi mogla doći...

Odgovorit ćemo i onima, koji nas optužuju da smo pristaše rasizma, jer kako vidite katolička Crkva je u nečijim glavama za sve kriva. Mi smo svoje stanovište prema rasizmu definirali otkad rasizam postoji, a ne možda danas. A to stanovište je kratko i jasno. Katolička Crkva ne pozna rasa koje gospoduju, i rasa koje robuju. Katolička Crkva pozna samo rase kao tvorevine Božje, a ako koga cijeni više, to je onaj koji ima plemenitije srce, a ne jaču pesnicu. Za nju je čovjek jednako Crnac iz centralne Afrike kao i Evropejac. Za nju je kralj u kraljevskoj palači úpravo tako čovjek kao i zadnji siromah i Ciganin pod šatorom. Ona među njima ne pozná bitne razlike, ukoliko su ljudi: jedan i drugi ima neumrlu dušu, jedan i drugi su istoga kraljevskoga podrijetla vukući svoju lozu od Boga

Stvoritelja.

To je rasna nauka katoličke Crkve, a sve drugo su obična podrnetanja, za koja vrijede riječi: U laži su kratke noge! Katolička Crkva ne može priznati, da koja rasa ili koji narod, zato što je brojčano jači i bolje oboružan, smije počinjati nasilje na brojčano slabijim i manjim narodima. Mi ne možemo odobriti i da se ubijaju nevini, zato što je možda netko iz zasjede ubio jednog vojnika, pa bio on i najplemenitije rase. Sistem strijeljanja stotine talaca zbog zločina, kojemu se ne može otkriti krivca, poganski je sistem, koji nije nikad urodio dobrim plodom niti može uroditi. Jer je sasvim sigurno, ako bi se ovakvim mjerama kušao pravii red, da će mnogi od onih, koji su do sada slušali glas Crkve, makar izloženi teroru, kušati konačno potražiti spas u šumama. Neće li se onda opet ispuniti priča o pekaru i seljaku?

Vidim konačno upit vas hiljada, koji ovdje slušate: A kakav onda poredak zastupa katolička Crkva, kad se danas cijeli svijet bori za 'novi poredak'?

Mi osuđujući sve nepravde, sva ubijanja nevinili, sve paleže mirnih sela, sva zatiranja sirotinjskih žuljeva, mi žaleći boli i nevolje svih, koji danas nepravедno pate, odgovaramo ovako:

Crkva je za onaj poredak, koji je toliko star, koliko i deset zapovijedi Božjih. Mi smo za poredak, koji je napisan ne na raspadljivom papiru, nego u savjesti ljudskoj prstom Boga živoga. Temelj je toga poretka Gospodin Bog, koji se ne gubi u paragrafima, kao zemaljski zakonodavci, već je čitav poredak sažeo u deset zapovijedi. Bogu smo dužni dati čast i slavu, jer je naš Stvoritelj. Roditeljima, poglavarima i domovini ljubav, poslušnost i žrtvu, ako ustreba. Naš bližnji, zvao se kako mu drago, nije šaraf u državnoj mašini, bila ona bojadisana crveno ili crno, sivo ili zeleno, nego je slobodno dijete Božje, brat naš u Bogu. Zato bližnjemu moramo priznati pravo na život, imetak, čast, jer je pisano: 'Ne ubij, ne ukradi, ne reci lažna svjedočanstva na bliž-njega svoga!' Imamo poštivati njegovu obitelj, jer je pisano prstom Božjim: 'Ne poželi žene bližnjega svoga'. Imamo poštivati sami sebe, jer je pisano: 'Ne sagriješi bludno!'

I ljuto bi se varao, tko bi mislio, da iza ovoga poretka nemá sankcija za prestupnike. Ta sav ovaj strahoviti kaos, što ga proživljava svijet, nije ništa drugo nego kazna za prestupak Božjih zapovijedi, prezir Kristova Evandelja. I ako čovječanstvo ne bude htjelo priznati Božji auktoritet nad sobom, sasvim je sigurno, da će desnica Božja još jače udariti ».

Viz Benigar, Aleksa. Alojzije Stepinac, Hrvatski kardinal. Rim: Ziral, Zajednica Izdanja Ranjeni Labud, 1974, str.447 -450.

Kázání z 31. prosince 1943

V tomto kázání Stepinac opět prezentuje své stanovisku vůči komunismu a nastiňuje důvody, proč není vzájemná shoda mezi katolickou církví a komunistickou ideologií možná. Katolická církev má vlastní program sociálních reforem a ten komunistický je jí naprosto cizí. Nemůže souhlasit se společenskými změnami, které komunistická ideologie proponuje, ani s s jejím negováním Boha Stvořitele.

« Odgovorit ćemo — veli on — danas i onima, koji nas optužuju s filokomunizma i tobožnje neaktivnosti u današnjim vremenima.

Katolička Crkva nije organizacija od danas do sutra, nego je organizacija, koja je preživjela i još će preživjeti nebrojene države i narode, nazore i organizacije. Ona nije ustanova, koja bi danas sklapala s komunizmom paktove, da bi sutra to isto negirala i vodila rat do istrebljenja.

Crkva katolička je nebrojeno puta i kod nas rekla svoje i kod toga ostaje. Nikada katolička Crkva ne može priznati sistema, koji bi htio seljaku oduzeti njegovu zemlju, obrtniku njegovu kućicu, privatniku poštenim trudom stečenu imovinu, radniku i čovjeku uopće njegovu dušu. Ako su socijalne reforme potrebne, kao što jesu, ako je pravednija razdioba dobara potrebna, kao što i jest, i što i mi naučavamo, onda nitko nije dao za to boljega rješenja od pape Leona XIII

i Pija XI u onim besmrtnim enciklikama 'Rerum novarum' i 'Ouadragesimo anno'.

To je naš socijalni program. On je do savršenstva dotjeran u našim redovničkim zajednicama, u kojim je moguća takva forma života samo zato, što mu je temelj Bog, a vez između poglavara i podložnika te međusobno jednakih kršćanska ljubav, posvećena na Kristovu križu.

I kad kažemo, da ne možemo priznati sistema, koji bi seljaku htio uzeti njegovu zemlju i učiniti ga državnim robom, onda se pored zdrava razuma upiremo na iskustvo, koje govori, da će naš seljak prije poginuti, nego će se dati zarobiti na svojoj vlasti toj zemlji.

Ne možemo dalje priznati sistema, koji bi negirao obitelj, u kojoj Crkva gleda Božju instituciju i temeljnu stanicu svakoga naroda. Htjeti muža i ženu učiniti bračnim drugovima samo neko vrijeme, dok postoje sjetilne veze, htjeti obitelji oduzeti sakramentalni značaj i zapriječiti, da bude život i odgajalište djece, htjeti oteti roditeljima dijete i proglasiti ga svojinom države, znači: pokolebati prirodni zakon u njegovim temeljima, znači uništiti ne samo obitelj, nego i sam narod i državnu zajednicu.

Ne možemo nadalje priznati sistema, koji bi htio negirati osobnoga Boga Stvoritelja svijeta, a ispovijedanje vjere u Boga svesti unutar četiri žida, gdje nitko niti vidi niti čuje.

Ne možemo priznati sistema, koji bi htio već maloj djeci zapriječiti priznavanje Boga po vjeronauku u školama, što ga pre-daje svećenik. Ako je cijeli vidljivi svijet tvorevina Božja, kao što jest, a ne puki slučaj, jer slučaj je bog ludaka, onda cijeli svijet mora odavati poštovanje Bogu, mora mu ga odavati u cijelom javnom životu.

To je naše stanovište, od kojega ne odstupamo ni uz cijenu života, i budućnost će kao i uvijek pokazati, da je katolička Crkva imala pravo i da drukčije ne može biti. I ta načela ispovijedamo ne od danas do sutra, niti od straha ili koristoljublja, nego iz nutarnje nužde, svjesni da to pripada Bogu Stvoritelju.

To je naš odgovor, da je katolička Crkva filokomunistički raspoložena ili možda pristrana.

A možda bi isti, koji nam stavljaju taj prigovor bolje učinili, da pokucaju na vrata vlastite savjesti, i da se upitaju: Nisu li mnogi, koji se skrivaju po šumama, ne iz kakva uvjerenja o istinitosti komunizma, nego cesto iz očajja radi nečovječnih metoda nerazboritih pojedinaca, koji su mislili, da mogu raditi, što ih je volja i da za njih ne postoji zakon ni ljudski ni Božji?

Nije li možda i tu ostvarena priča o seljaku i pekaru?!

I Crkva, koliko god osuđivala strašna razaranja, nije ih mogla spriječiti, kad se onako lako prelazilo preko njezinih lijepih savjeta ».

Viz Benigar, Aleksa. Alojzije Stepinac, Hrvatski kardinal. Rim: Ziral, Zajednica Izdanja Ranjeni Labud, 1974, str.456 – 457.

9.2 PASTÝŘSKÝ LIST ZE ZÁŘIJOVÉ BISKUPSKÉ KONFERENCE 1945

Promatrajući kako se mladeži, silom nameće ateistički odgoj, biskupi su, svjesni velike odgovornosti za duhovno dobro vjernika i u nastojanju, da se poratne prilike što prije srede, odlučili izdati zajedničko pastirsko pismo. To su i učinili 22. rujna 1945.

U tom pismu spominju svečanu izjavu savezne vlade u Beogradu prije svršetka rata, da će poštivati slobodu savjesti i vjeroispovijedanja kao i privatno vlasništvo. To je načelo vlada federativne Hrvatske usvojila, iako je izjavila, da prilike u katoličkoj Crkvi ne zadovoljavaju. Predstavnici Crkve stupili su u vezu s državnim vlašću i prikazali stav Crkve. S obadviije strane je bilo naglašeno, da ce se sporna pitanja sporazumno rješavati.

Medutim, uza svu dobru volju i nastojanje prilike su se razvijale drugim pravcem. Budući da članovi katolicke Crkve sačinjavaju duhovnu zajednicu, otajstveno tijelo Kristovo, biskupi se smatraju dužnima da otvoreno iznesu sve poteškoće i nevolje, u kojima se nalazi katolička Crkva.

Iznose zatim niz činjenica, koje je Stepinac već prije iznosio u svojim predstavkama na vladu federativne Hrvatske i saveznu vladu u Beogradu.

Na prvome mjestu spominju žrtve, koje su pale iz redova klera. Te žrtve nisu pale u ratnim borbama, nego na temelju presuda vojnih i gradanskih sudova. Prema

raspoloživim podacima ta stvar stoji ovako: 243 ubijena, 169 zatvorenih po zatvorima i logorima, 89 nestalih; ukupno: 491. K tome treba pribrojiti 19 boeoslova, 3 brata redovnika i 4 redovnice.

Samo u franjevačkom samostanu na Širokom Brijegu ubijeno je 28 redovnika, od kojih nijedan nije ni dirnuo oružje. Njima je bila uskraćena i posljedna vjerska utjeha.

Zatim je došlo na red oduzimanje katolické štampe, zapijena katoličkih tiskara i zaliha papira.

Biskupi se posebice zaustavljaju na pitanju odgoja mladeži, laiciziranju kršćanskog braka, postupku s redovnicama-bolničarkama, sravnjivanju grobova, oduzimanju crkvene imovine i crkvenih ustanova. Ukratko izlažu sve, što se prije nadležnoj vlasti saopćilo bez uspjeha.

Na kraju pisma, kao učitelji istine i zastupnici vjere, osuđuju ovaj materijalistički duh, od kojega se čovječanstvo ne može nadati ničemu dobromu. A zajedno s time osuđuju sve ideologije i sve one društvene sisteme, koji svoje životne oblike ne izgrađuju na vječnim istinama objave i kršćanstva, nego na šupljim teme-ljima materijalističkog, bezbožnog filozofskoga naučavanja.

Zaključuju to pismo riječima:

« I kad sve ovo iznosimo pred vas, predragi vjernici, to ne činimo u želji, da izazovemo borbu s novom državnom vlašću. Mi te borbe ne tražimo niti smo je tražili. Naše su misli bile uvijek upravljene k miru i sredenju državnog i javnog života. Taj mir nam je svima danas tako potreban. No, mi smo duboko uvjereni, da se smirenje i liječenje ratom zadanih rana može u našoj državi ostvariti samo poštivanjem zásada kršćanske vjere i njezina morala. Zato nas neće smetati nepravedni napadaj i krive optužbe, da pomazemo reakciju i neprijatelje národa. Mi smo uz svoj narod i čuvamo njegove najdragocjenije vrednote, njegovu nerazorivu djedovsku baštinu: njegovu vjeru, njegovo poštenje i njegove želje, da živi slobodan na svome, u slozi i ljubavi sa svim državljanima ove države bez razlike na vjeru i národnost.

Zato tražimo i od toga nikada ni pod kojim uvjetima odustati nećemo:

punu slobodu katolické štampe,

punu slobodu katoličkih škola,

punu slobodu vjeronauka u svim razredima nižih i srednjih

škola,

potpunu slobodu katoličkih udruživanja, slobodu katolicke karitativne djelatnosti, potpunu slobodu ljudske ličnosti i njezinih neotudivih prava, puno poštivanja kršćanskoga braka, vraćanje švih oduzetih zavoda i institucija. Samo pod tim uvjetima moći će se srediti prilike u našoj državi i ostvariti trajan unutrašnji mir».

Viz Benigar, Aleksa. Alojzije Stepinac, Hrvatski kardinal. Rim: Ziral, Zajednica Izdanja Ranjeni Labud, 1974, str.543.

9.3 OBŽALOVA VZNESENÁ PROTI STEPINACOVÍ

- 1) a) Přivítal ustašovské vůdce ještě v době, kdy jugoslávské armády bojovaly, a vyzval kněze, aby s nimi spolupracovali. Vedl delegaci biskupů, která navštívila Paveliće a přislíbil mu podporu.
b) Měl dohled nad katolickým tiskem v průběhu války podporoval jeho fašistickou linii. Katolický tisk byl během okupace zcela v souladu s postojem Stepinace a on, jakožto předseda biskupské konference a Katolické akce měl hlavní zodpovědnost za to, co se v něm psalo.
c) Katolická akce, v jejímž byl čele, a obzvláště križarské organizace se staly podhoubím ustašovského hnutí.
d) Proměnil tradiční církevní slavnosti a procesí v politické demonstrace na podporu Paveliće a každého 10.dubna sloužil slavnostní mši u příležitosti vzniku NDH.
- 2) Přijal do katolické církve desítky tisíc Srbů, kteří konvertovali ke katolicismu „s nožem na krku,“ čímž tyto zločiny potvrdil a „vytvořil tak nepřekonatelnou propast mezi Srby a Chorvaty a a oslabil jejich jednotu v boji proti okupantům.“
- 3) Přijal od Vatikánu jmenování vojenským vikářem v roce 1942 a jako své spolupracovníky si vybral kněze Vučetiće a Cecelju, oba známé pro své sympatie k ustašovskému hnutí. Poslal vánoční pozdrav Chorvatům, kteří pracovali v Říši.
- 4) V letech 1944 a 1945 udržoval velmi úzké styky s Vladko Mačekem a jeho stranou, Ante Pavelićem a ostatními a spolu s nimi chystal invazi zahraničních vojsk, které měly pomoci zachovat NDH a zlikvidovat postupně se etablující vládu

jugoslávského lidu.

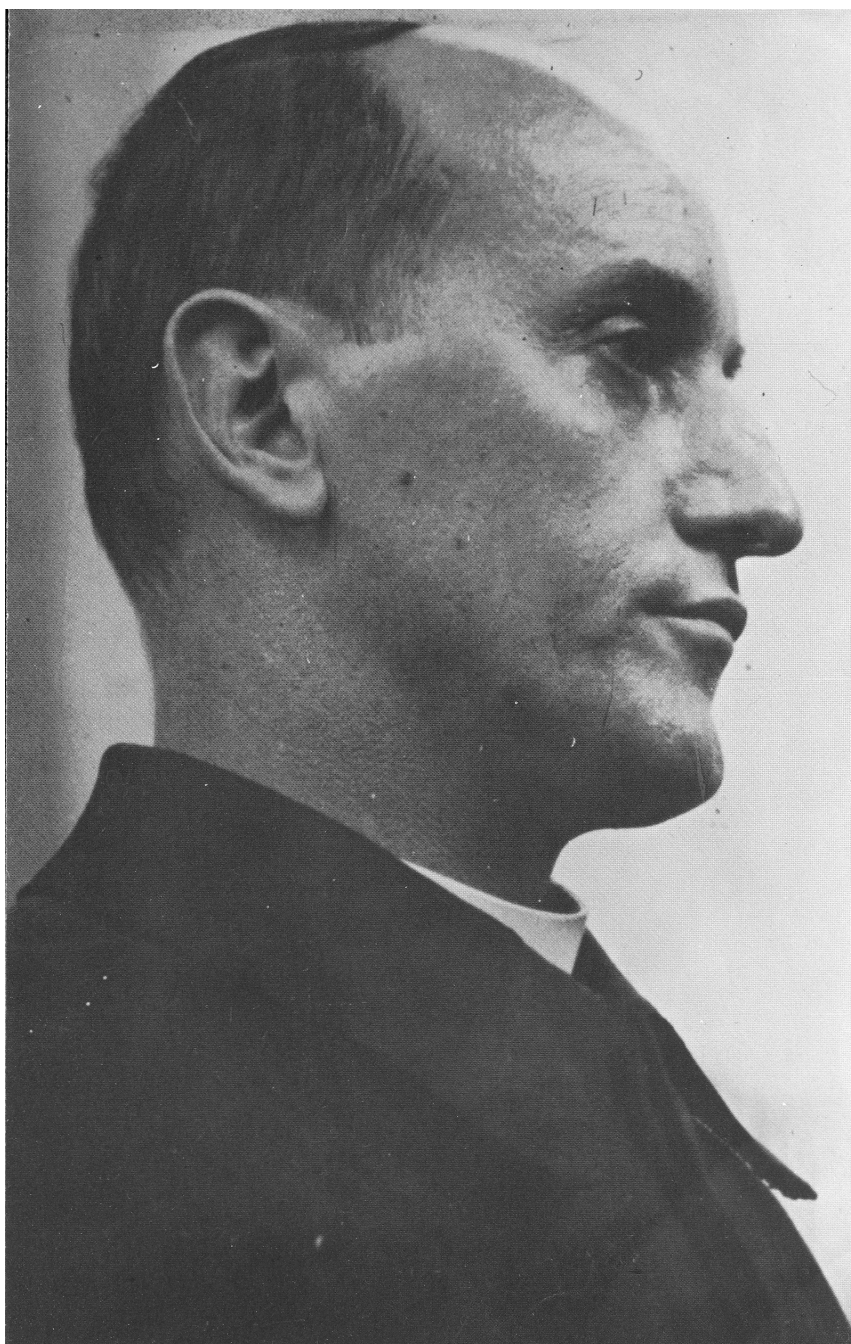
- 5) Pastýřský list, který vznikl na biskupské konferenci v březnu 1945 byl vlastně dílem Paveličovým a katolická církev tak byla zcela pod jeho vlivem.
- 6) Přijal a ukrádal archívy ministerstva zahraničních věcí NDH.
- 7) Podporoval ustašovský odpor po osvobození země a udržoval kontakty s jeho představiteli. V září 1945 biskupská konference vydala pastýřský list plný lží o lidové vládě, který dál povzbudil podzemní jednotky odporu v jejich boji proti jugoslávskému státu, navíc v době, kdy se chystaly první poválečné volby.

9.4 OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

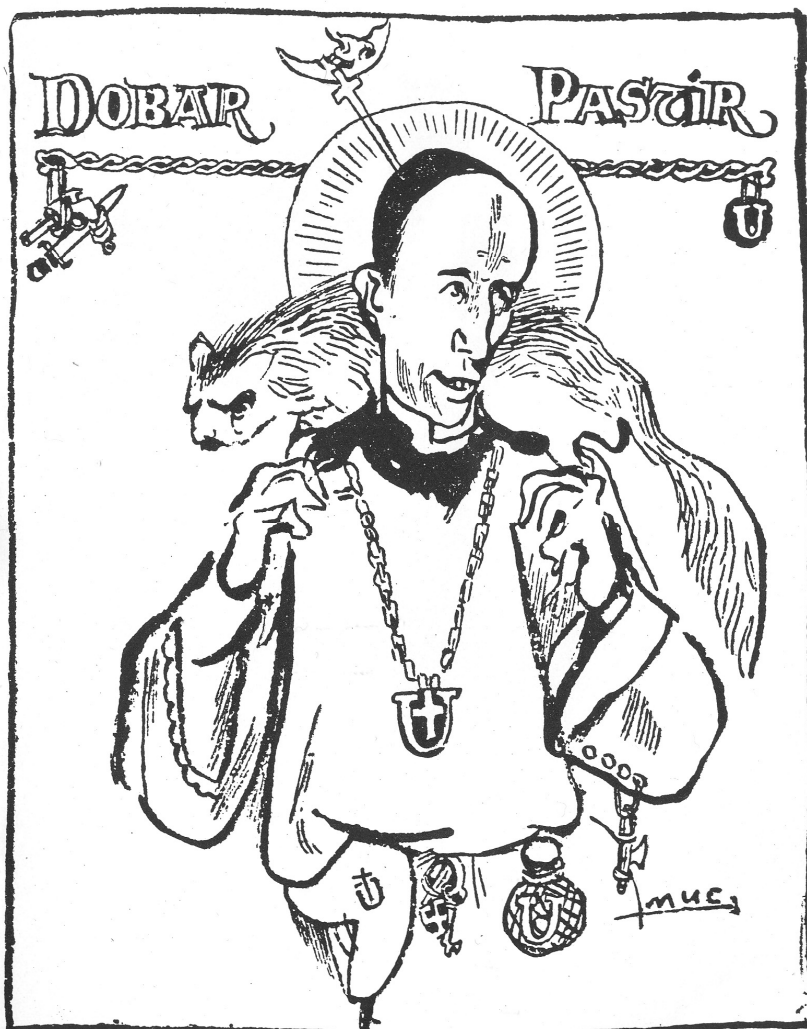
Stepinac a Pavelić při příležitosti oslavy vzniku NDH v roce 1945

Zdroj: Dedijer, Vladimir. Jasenovac – das jugoslawische Auschwitz und der Vatikan. Freiburg: Ahriman-Verl., 1989.

Stepinac před soudem

Zdroj: Alexander, Stella. The Triple Myth. A life of Archbishop Alojzije Stepinac. New York: Columbia University Press, 1987.

Karikatura Stepinace s ustašovskými a fašistickými symboly, liška kolem krku odkazuje na Lisaka (lisica + Lisak)

Zdroj: Alexander, Stella. *The Triple Myth. A life of Archbishop Alojzije Stepinac.* New York: Columbia University Press, 1987.

Stepinac před soudem

Zdroj: Alexander, Stella. The Triple Myth. A life of Archbishop Alojzije Stepinac. New York: Columbia University Press, 1987.

10. LITERATURA A PRAMENY

LITERATURA:

- Alexander, Stella: *Triple Myth: A life of Archbishop Alojzije Stepinac*. New York: Columbia University Press, 1987.
- Alexander, Stella: *Church and State in Yugoslavia since 1945*. Cambridge: Cambridge University Press, 1979.
- Bauer, Klaus: *Aloisius Kardinal Stepinac*. Wien: Herold Verlag, 1977.
- Benigar, Aleksa: *Alojzije Stepinac, Hrvatski kardinal*. Rim: Ziral, Zajednica Izdanja Ranjeni Labud, 1974.
- Bremer, Thomas: *Kleine Geschichte der Religionen in Jugoslawien*. Freiburg: Herder, 2003.
- Buchenau, Klaus: *Orthodoxie und Katholizismus in Jugoslawien 1945-1991*. Ein serbisch-kroatischer Vergleich. Wiesbaden: Harrassowitz 2004.
- Bulajić, Milan: *Jasenovac – Jewish Serbian Holocaust. The Role of the Vatican in Nazi Ustasha Croatia (1941 – 1945)*: Beograd: Stručna knjiga, 2002.
- Dedijer, Vladimir: *Jasenovac – das jugoslawische Auschwitz und der Vatikan*. Freiburg: Ahriman-Verl., 1989.
- Gatz, Erwin: *Kirche und Katholizismus seit 1945*. Paderborn: Ferdinand Schöning Verlag, 1999.
- Goldstein, Ivo: *Hrvatska povijest*. Zagreb: Novi Liber, 2003.
- Grünfelder, Annemarie : *Beiträge zur Biografie von Kardinal Stepinac* . Wien: Wiener Katholische Akademie, 1982.
- Enciklopedija Jugoslavije*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1980 -
- Hory, Ladislaus - Broszat, Martin: *Der kroatische Ustascha-Staat 1941-1945*. Stuttgart: Deutsche Verlags Anstalt, 1964.
- Kisić-Kolanović, Nada: *Vrijeme političke represije: „veliki sudski procesi“ u Hrvatskoj 1945.-1948*. In: Časopis za suvremenu povijest. Rok 1993.

- Matkovič, Hrvoje: *Suvremena politička povijest Hrvatske*. Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, 1999.
- Pirjevec, Jože: *Jugoslávie 1918 – 1992: vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevićovy a Titovy Jugoslávie*. Praha: Argo, 2000.
- Portmann, Michael: *Kommunistische Abrechnung mit Kriegsverbrechern, Kollaborateuren, „Volksfeinden“ und „Verrätern“ in Jugoslawien während des Zweiten Weltkriegs und unmittelbar danach*. Wien: Universität Wien – Diplomarbeit, 2002.
- Tejchman, Miroslav – Hradečný, Pavel – Šesták, Miroslav: *Historické souvislosti rozpadu Jugoslávie*. Praha: Historický ústav AV ČR, 1996.
- Vykoukal, Jiří – Litera, Bohuslav – Tejchman, Miroslav: *Východ: Vzni, vývoj a rozpad sovětského bloku*. Praha: Nakladatelství Libri, 2002.

PRAMENY:

- Benigar, Aleksa: *Alojzije Stepinac, Hrvatski kardinal*. Rim: Ziral, Zajednica Izdanja Ranjeni Labud, 1974.
- Jak se hájil na soudě v říjnu 1946 záhřebský arcibiskup Dr. Alois Stepinac*. Nedatovaný anonym, Knihovna Centra Aletti Olomouc.
- Petranović, Branko: *Jugoslavija 1918 – 1988: tematska zbirka dokumenta*. Beograd: 1988.
- Stupperich, Robert: *Kirche und Staat in Bulgarien und Jugoslawien. Gesetze und Verordnungen in deutscher Übersetzung*. Witten, 1971.
- The Case of Archbishop Stepinac*. Washington: Embassy of the Federal Peoples Republic of Yugoslavia, 1947.

POUŽITÉ INTERNETOVÉ ODKAZY:

<http://gerda.univie.ac.at/unique/httpd/htdocs/?tid=460>

<http://www.pavelicpapers.com>

<http://www.pavelicpapers.com/features/essays/psg.html>

<http://www.pavelicpapers.com/documents/stepinac/as0001.html>

<http://www.pavelicpapers.com/documents/jasenovac/ja0001.html>

<http://www.ushmm.org/museum/exhibit/online/jasenovac/>

<http://www.vecernji-list.hr/newsroom/news/croatia/510394/index.do>

<http://volksgruppen.orf.at/kroatenungarn/aktuell/stories/38662/>

<http://www.wikipedia.org>

http://www1.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%206358.pdf